

Sosyalist Yapay Zekâ Manifestosu

Genel Zekânın İadesi İçin

• soluk mavi nokta

*Bir zekâ dolaşıyor dünyada —
hepimizin zekâsı, ama başkasının adıyla.*

BİLGİ
MÜŞTEREKLERİ

BİLGİ HERKESİNDİR

Sürüm **1.0.9**
sürekli geliştirilen metin
CC BY-SA 4.0

Sosyalist Yapay Zekâ Manifestosu

Genel Zekânın İadesi İçin

Hazırlayan ve yayımlayan: **Bilgi Müşterekleri**

bilgimusterekleri.org

Sürüm **1.0.9** · Eylül 2026 · Sürekli geliştirilen metin; güncel sürüm her zaman sitededir.

Lisans: **CC BY-SA 4.0** — Kaynak göstererek ve aynı lisansla paylaşarak çoğaltabilir, dağıtabilir, basabilir, çevirebilir ve uyarlayabilirsiniz.

Başlıklar Poppins, metin Inter yazı tipiyle dizildi. A4, çift yüzlü baskı için cilt payı bırakılmıştır.

İçindekiler

BAŞLAMADAN — SOLUK MAVİ NOKTA

ÖNSÖZ — NEDEN BİR MANİFESTO?

BİRİNCİ BÖLÜM — SAHİPLER VE ÜRETEENLER

1. Yapay zekâ nedir: donmuş kolektif emek
2. Zincirin halkaları: kim üretiyor, kim sahip
3. Üçüncü çitleme
4. Makine ve makinenin kapitalist kullanımı
5. İki masal, tek işlev
6. Devlet ve tekel
7. Kıyamet kadranı

İKİNCİ BÖLÜM — SOSYALİSTLER VE YAPAY ZEKÂ

8. Konumumuz
9. İtirazlara yanıtlar
10. On Talep

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA EMEKÇİ HAKLARI BİLDİRGESİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM — YAPAY ZEKÂ YAZINI: KİMDEN NE ALIYORUZ

12. Burjuva yazını
13. Liberter ve küçük-burjuva yazını
14. Sosyalist yazın
15. Değerlendirme tablosu

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM — ÖTEKİ HAREKETLERLE İLİŞKİMİZ

16. Sendikalar ve işçi mücadeleleri
17. Ekolojik direniş
18. Dijital haklar hareketi
19. Türkiye
20. Enternasyonal

SONUÇ — GENEL ZEKÂNIN ÜRETİCİLERİ

EKLER

- EK A — KRONOLOJİ: 1217'DEN 2026'YA
- EK B — MANİFESTOLAR: KİME SESLENİYOR, KİMİ BAĞLIYOR
- EK C — RAKAMLAR
- EK D — KAYNAKÇA
- EK E — BU METİN NASIL KULLANILIR
- KÜNYE VE LİSANS

BAŞLAMADAN — SOLUK MAVİ NOKTA

14 Şubat 1990'da Voyager 1, Güneş Sistemi'nin kıyısından, altı milyar kilometre öteden Dünya'nın fotoğrafını çekti. Fotoğrafta bir ışık huzmesinin içinde, bir pikselden küçük, soluk mavi bir nokta görünüyor. Carl Sagan o noktaya bakıp şunu yazdı: burası evimiz; tanıdığınız herkes, duyduğunuz herkes, yaşamış her insan, hayatını bu noktada geçirdi.

Bu metni o fotoğrafla açıyoruz, çünkü konusu o noktanın üzerinde biriken tek bir şeydir: insanlığın bilgisi. Her cümle, her formül, her harita, her şarkı, her kod satırı — hepsi o noktada, birbirinden öğrenen insanlar tarafından üretildi. "Yapay zekâ" denilen şey, o birikimin damıtılmış hâlidir.

O noktadan bakınca ne bir şirket görünür, ne bir sunucu, ne bir lisans sözleşmesi. Tek bir tür görünür, tek bir yerde, tek bir birikmiş zekâyla. Bu manifesto, o zekânın kime ait olduğu sorusuna o mesafeden bakarak verilmiş bir yanıttır.

Yaklaştıkça çitler görünmeye başlar. Çitleri görmek karamsarlık değil, iş tarıfidir. Başlayalım.

ÖNSÖZ — NEDEN BİR MANİFESTO?

Son on iki ayda yapay zekâ üzerine düzinelerce manifesto, davranış kuralları, ilke bildirgesi ve tempo çağrısı yayımlandı. Hepsi şirketlerden, şirketlerden ayrılanlardan ya da şirketlerin fonladığı enstitülerden geldi. Hepsi "insanlık" adına konuştu. Hiçbiri, o insanlığın büyük çoğunluğunu oluşturan, ücretle geçinen insanların adına konuşmadı — çünkü hiçbiri onlara sormadı.

Bu metin, o boşluğu doldurmak için yazıldı.

Bir manifesto ne değildir, önce onu söyleyelim. Bir manifesto bir yasa tasarısı değildir; ayrıntılı bir yönetmelik değildir; bir akademik makale değildir. Manifesto, bir sınıfın kendi çıkarını **kendi diliyle** söylediği metindir. Karşı tarafın gündemine yorum yazmaz; kendi gündemini yazar. Bu yüzden 1848'in metni "burjuvazi haklı mıdır" diye sormadı; "biz kimiz ve ne istiyoruz" dedi.

Bu metnin de yapmak istediği budur. Dört bölümü, 1848 Manifestosu'nun dört bölümünü bilinçli olarak izler: önce tarihsel çözümleme (sahipler ve üretenler), sonra konum ve talepler (sosyalistler ve yapay zekâ), sonra öteki metinlerle hesaplaşma (yapay zekâ yazını), sonra öteki hareketlerle ilişki. Bu bir taklit değil, bir yöntem tercihidir: bir sınıfın kendi programını yazmasının 178 yıldır bilinen en sağlam biçimi budur.

Metnin iki dayanağı daha var. Birincisi **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**'dir — özellikle 23, 24 ve 27. maddeleri: çalışma ve sendika hakkı, dinlenme ve çalışma süresinin sınırlanması hakkı, ve bilimsel ilerlemeden ve onun nimetlerinden yararlanma hakkı. Bildirge 1948'de yazıldı; yapay zekâyı öngörmedi ama onun için gereken hakları çoktan yazmıştı. İkincisi, 1976'da Lucas Aerospace işçilerinin kendi "alternatif kurumsal planı"nı yazmasından 2010'un *Telekomünist Manifesto*'suna ve 2024'ün *Veri İşçileri Soruşturması*'na uzanan, emekçilerin teknolojiyi kendi elleriyle tasarlama geleneğidir. Üçüncü bölümde bu geleneğin her halkasından ne aldığımızı, neyi geride bıraktığımızı açıkça yazıyoruz.

Bu metin bir sonuç değil, bir başlangıçtır. **Sürekli geliştirilen bir metindir**: sürüm numarası taşıyor, her düzeltme ve ekleme yeni bir sürüm olarak yayımlanıyor, eski sürümler arşivde kalıyor. CC BY-SA lisansı ile dolaşıyor; imzaya, çeviriye, uyarlamaya, eleştiriye açık. Bir sendikanın toplu sözleşme teklifine, bir meslek odasının görüş yazısına, bir kooperatifin kuruluş belgesine, bir öğrenci topluluğunun tartışma metnine, bir milletvekilinin kanun teklifine girmek için yazıldı. Son ekte, nasıl kullanılacağını anlattık.

Manifesto'nun ilk cümlesi bir hayaletten söz ediyordu. Bizim çağımızda dolaşan şey hayalet değil; çok somut, çok ölçülebilir, adresi belli bir şey: **hepimizin zekâsı, başkasının adıyla**. Bu metin, o adı geri almak için yazıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM — SAHİPLER VE ÜRETEMLER

1. Yapay zekâ nedir: donmuş kolektif emek

Bugün "yapay zekâ" denilen sistemlerin ne olduğunu, sahiplerinin anlattığı gibi değil, üretildiği gibi anlatalım.

Bir büyük dil modeli, insanlığın yazılı birikiminin — kitapların, makalelerin, ansiklopedilerin, forumların, yazılım depolarının, mektupların, şiirlerin, mahkeme kararlarının, ders notlarının — istatistiksel bir sıkıştırmasıdır. O birikimi yazan milyarlarca insanın hiçbirisi, kendi cümlelerinin bir modelin ağırlıklarına dönüşeceğini bilmiyordu. Hiçbirine sorulmadı. Hiçbirine ödenmedi.

Model o birikimden öğrendikten sonra da tek başına çalışmaz. Çıktılarını değerlendiren, zararlı içeriği etiketleyen, yanıtları sıralayan, "bu daha iyi" diyen yüz binlerce insan vardır. Nairobi'de, Manila'da, Caracas'ta, Karaçi'de, saatte bir-iki dolara çalışan, ekranlarında şiddetin ve istismarın en ağır biçimlerini gören, gizlilik sözleşmeleriyle susturulmuş insanlar. Dünya Bankası'nın 2023 tahminiyle, çevrimiçi parça iş yapan **154 ile 435 milyon** arasında insan; Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2026 tahminiyle **150 milyon** platform işçisi.

Model o insanlardan öğrendikten sonra da tek başına çalışmaz. Çalıştığı çipi tasarlayan mühendisler, üreten fabrika işçileri, çipin madenini çıkaran madenciler; veri merkezini inşa eden inşaat işçileri, soğutan suyu sağlayan havzalar, çalıştıran elektriği üreten santraller vardır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre veri merkezleri 2024'te **415 teravat-saat** elektrik tüketti — dünya tüketiminin yüzde 1,5'i — ve bu rakam 2030'da **945 teravat-saatte** çıkacak: bugünkü Japonya'dan fazla.

Ve model o altyapıda çalıştıktan sonra da tek başına değer üretmez. Onu kullanan, çıktısını düzelten, işine katan, hatalarını yakalayan, "işe yaradı" ya da "yaramadı" diyen kullanıcılar vardır — ve her kullanım, bir sonraki modelin eğitim verisidir.

Bu zincirin hiçbir halkasında yapay zekâ kendi kendine bir şey yapmaz. Her halkada insan emeği vardır: geçmişteki emek (eğitim verisi), şimdiki emek (etiketleme, moderasyon, altyapı), gelecekteki emek (kullanım). Marx'ın makine için kullandığı kavram burada tam karşılığını bulur: **kristalleşmiş emek**. Yapay zekâ, insan zekâsının yerine geçen bir şey değildir; insan zekâsının, donmuş ve mülk edinilmiş biçimidir.

Marx *Grundrisse*'de bunun adını yüz yetmiş yıl önce koymuştu: **genel zekâ** (*general intellect*). Toplumun birikmiş bilgisi, üretimin doğrudan bir gücü hâline gelir ve sabit sermayede — makinede — cisimleşir. O gün buhar makinesinden, telgraftan söz ediyordu. Bugün söz konusu olan, genel zekânın kendisinin bir makineye dönüştürülmesidir. Ve o makine, birkaç şirketin mülküdür.

Bu metnin bütün geri kalanı, tek bir cümlenin açılımıdır: **Genel zekâ, tanımı gereği toplumsal olarak üretilmiştir; onun özel mülk edinilmesi teknik bir zorunluluk değil, tarihsel bir gasptir.**

2. Zincirin halkaları: kim üretiyor, kim sahip

Zinciri halka halka sayalım ve her halkada aynı iki soruyu soralım: kim üretiyor, kim sahip?

Halka	Kim üretiyor	Kim sahip
Eğitim verisi	İnsanlığın tamamı: yazarlar, bilim insanları, gönüllüler, forum kullanıcıları, yazılımcılar	Veriyi tarayıp depolayan birkaç şirket
Etiketleme ve moderasyon	Kenya, Filipinler, Venezuela, Hindistan, Pakistan'daki taşeron işçiler; saatte 1,32–2 dolar	Sözleşmeyi veren model sahibi; işveren sıfatını reddeden
Çip	Tasarım mühendisleri; Tayvan ve Kore'deki fabrika işçileri; Kongo'daki kobalt madencileri	Tek bir şirket, hızlandırıcı pazarının yaklaşık yüzde 80'i
Bulut / hesaplama	Veri merkezi inşaat ve işletme işçileri; enerji ve su altyapısı	Üç şirket, dünya bulut pazarının yüzde 63'ü
Model	Araştırmacılar, mühendisler — ve yukarıdaki bütün halkalar	Ağırlıkları "ticari sır" sayan beş-altı laboratuvar
Uygulama	Kullanıcılar: düzelten, öğretene, veri üreten	Platform sahibi
Kâr	—	Beş şirketin 2025 sermaye harcaması: yaklaşık 440 milyar dolar; 2026 tahmini 600 milyarın üstü

Tablonun sol sütunu milyarlarca insandır. Sağ sütunu, dünyanın her yerinden aynı on-on beş şirket.

Bu bir "piyasa yoğunlaşması" değildir; bunu antitröst diliyle anlatmak, sorunu küçültmek olur. Bu, insanlık tarihinde ilk kez, **düşünmenin araçlarının** — dil, bilgi, hesaplama — birkaç özel elde toplanmasıdır. Toprak çitlendiğinde köylü topraksız kaldı. Fabrika sahiplenildiğinde zanaatkâr aletsiz kaldı. Genel zekâ mülk edinildiğinde, zihinsel emekçi — yazar, çevirmen, muhasebeci, öğretmen, tasarımcı, yazılımcı, avukat, hekim — kendi bilgisinin kiracısı olur.

3. Üçüncü çitleme

Tarih, aynı hareketi üçüncü kez yaşıyor.

Birinci çitleme toprağındı. 15. yüzyıldan 19. yüzyıla, İngiltere'de ortak meralar, ormanlar, sular parlamento kararlarıyla özel mülke çevrildi. 1217 tarihli Orman Şartı'nın — Magna Carta'nın kardeşi — özgür insanlara tanıdığı odun toplama, domuz otlatma, turba kesme hakları bir bir kaldırıldı. Köylü topraksız kalınca fabrikaya gitmek zorunda kaldı. Marx bunu *ilkel birikim* diye adlandırdı: kapitalizmin doğuşu bir pazar mucizesi değil, bir mülksüzleştirme operasyonuydu.

İkinci çitleme bilginindi. 18. yüzyılda telif ve patent yasalarıyla başladı, 20. yüzyılın sonunda TRIPS anlaşmasıyla küreselleşti: tohum, ilaç molekülü, yazılım, gen dizisi — birer "fikri mülkiyet" oldu. Bilgi, doğası gereği kopyalandıkça çoğalan bir şeyken, yasayla kısıtlandı. Aaron Swartz 2008'de bunu tek sayfada yazdı ve 2013'te o sayfa yüzünden yargılanırken hayatını kaybetti.

Üçüncü çitleme bugün olan şeydir ve ilk ikisinden bir farkı vardır. İlk iki çitleme belirli şeyleri mülk edindi: şu tarla, şu formül. Üçüncüsü, **bilginin üretilme yeteneğinin kendisini** mülk ediniyor. Bir modelin sahibi olmak, bir kitabın sahibi olmak gibi değildir; bütün kitapları okuyup yenisini yazabilen makinenin sahibi olmaktır. Bu, çitin içine tarlayı değil, tohumu almaktır.

Ve üçüncü çitlemenin bir özelliğı daha vardır: **kendi ideolojisini kendisi üretir**. Model, sahibinin sorularına sahibinin diliyle yanıt verir; hangi tartışmanın "hassas", hangi bilginin "zararlı", hangi grevin "siyasi" olduğuna sahibinin politika ekibi karar verir ve bu karar, milyarlarca sohbette görünmez bir varsayılan olarak çalışır. Egemen sınıfın fikirlerinin egemen fikirler olması için artık okula, gazeteye, televizyona gerek yoktur; yanıtlayan makineye sahip olmak yeter.

4. Makine ve makinenin kapitalist kullanımı

Burada, en eski ve en gerekli ayrımı yapmalıyız. Çünkü bu metnin teknolojiye karşı olduğu söylenecek; ve o söylenirken, 1812'de İngiliz Parlamentosu'nun makine kırmayı idamla cezalandıran yasasını çıkarırken kullandığı dil kullanılacak.

Luddite'lar makineye karşı değildi. Kendileri makine operatörüydü. Talepleri belliydi ve belgelidir: parça başı ücretlerin korunması, çıraklık kurallarının uygulanması, kalitesiz "kesme" üretimin durdurulması ve makinenin **nasıl** sokulacağı konusunda söz hakkı. Kırdıkları makine, ücreti düşürmek için kullanılan makineydi; aynı tezgâhı başka bir atölyede bozmadan geçtiler. Devlet 12.000 asker gönderdi — Wellington'un İspanya'daki ordusundan fazla. 1813'te York'ta on yedi kişi asıldı.

Marx *Kapital*'de bu tarihten şu dersi çıkarır: İşçinin makineye karşı ilk tepkisi makineyi kırmak oldu; ama zamanla "makine ile makinenin sermaye tarafından kullanımı arasında ayrım yapmayı" öğrendi ve mücadelesini araca değil, aracın toplumsal biçimine yöneltti.

Bizim konumumuz tam olarak budur. **Yapay zekâya karşı değiliz. Yapay zekânın kapitalist kullanımına karşıyız**. Aynı optimizasyon, işçiyi hızlandırmak yerine iş gününü kısaltmaya koşulabilir. Aynı tahmin gücü, tüketiciyi manipüle etmek yerine toplumsal ihtiyacı planlamaya koşulabilir. Aynı dil modeli, bilgiyi çitlemek yerine müşterekleştirmeye koşulabilir. Sorun teknikte değil, teknik üzerindeki mülkiyettir.

Bu ayrımı bir tabloyla sabitleyelim; bu tablo metnin geri kalanının pusulasıdır:

Sermayenin yapay zekâsı	Toplumun yapay zekâsı
Verimlilik → işten çıkarma, kâr	Verimlilik → daha kısa iş günü
Ölçüm → işçiyi hızlandırma, disiplin	Ölçüm → angaryayı azaltma, planlama
Veri → gözetim, profil, manipülasyon	Veri → müşterek, açık, hesap verebilir
Model → ticari sır, tekel rantı	Model → kamusal altyapı, açık ağırlık
Hesaplama → üç şirket, üç kıta	Hesaplama → kamusal planlama, yerel veto
Karar → şirketin politika ekibi	Karar → üretenlerin ve kullananların kurulu
Soru → "Kimin işi gidecek?"	Soru → "Neyi birlikte üreteceğiz?"

5. İki masal, tek işlev

Yapay zekâ etrafında iki büyük anlatı dolaşıyor. İkisi de bizim değil.

Birincisi kurtuluş vaazıdır: yapay zekâ hastalıkları bitirecek, bolluk getirecek, herkesi özgürleştirecek. İkincisi kıyamet anlatısıdır: yapay zekâ işleri bitirecek, kontrolden çıkacak, insanlığı yok edecek.

Karşıt görünen bu iki masalın ortak bir işlevi vardır: ikisi de teknolojiyi **özne** yapar — yapay zekâ yapacak, yapay zekâ edecek — ve böylece asıl özneyi, teknolojiye sahip olan sınıfı görünmez kılar. "Yapay zekâ işinizi elinizden alacak" cümlesi, dilbilgisi düzeyinde bir ideolojik operasyondur. İş elinizden alacak olan yapay zekâ değil; yapay zekâyı maliyet düşürmek için kullanan işverendir. Fail gizlenince mücadele hedefsizleşir: algoritmaya kızılır, patron aklanır.

Bu iki masalın bir de melezi vardır ve son bir yılda en yaygın olanı odur: **"sorumlu" tekel anlatısı**. Ne ütopyacıyız ne kıyametçi, deriz; pragmatistiz, hümanistiz, güvenliği ciddiye alıyoruz. Bu anlatı, modeli düzenler, tasma takar, davranış kuralları yazar — ve tasmanın öteki ucunu tutan eli hiçbir cümlede adlandırmaz. Yapay zekâyı "insanlara tabi ol" der; hangi insanlara olduğunu söylemez. "Çevreleme" der; çitin sahibini söylemez.

Üç anlatı da aynı yerde susar. Bu metin o sessizliğin içinden konuşuyor.

6. Devlet ve tekel

Bu sürecin devlet olmadan yürümeyeceği açıktır ve devletin rolü iki yönlüdür.

Birincisi, **altyapı sağlayıcı** olarak devlet. Enerji şebekesi, su tahsisi, arazi, vergi muafiyeti, kamu verisi, kamu üniversitelerinin araştırması, savunma ve güvenlik ihaleleri — hepsi kamudan tekele akar. İrlanda'da veri merkezleri 2015'te ölçülen elektriğin yüzde 5'ini, 2025'te

yüzde 23'ünü tüketti. Türkiye'nin 2026-2030 Yapay Zekâ Eylem Planı, 2030'a kadar **1 gigavat** veri merkezi kapasitesi hedefliyor ve su kullanımına dair tek bir sınır koymuyor.

İkincisi, **düzenleyici** olarak devlet — ve burada düzenlemenin sınıfsal içeriğine bakmak gerekir. Son yılların "yapay zekâ güvenliği" düzenlemelerinin ortak özelliği, tehlikeyi **yaygınlaşmada** görmesidir: modellerin ucuzlaması, yerelleşmesi, küçük grupların eline geçmesi. Bu tanımdan çıkan tek politika yoğunlaşmadır: hesaplama eşiği, lisans, ihracat denetimi, ağırlık yayınına kısıt. Güvenlik gerekçesi, giriş bariyerinin gerekçesine dönüşür. Çitin adı bu kez risktir.

Bir tarih dersi, iki belgeyle: 12 Haziran 2026'da Uluslararası Çalışma Örgütü, Platform Ekonomisinde İnsana Yakışır İş Sözleşmesi'ni (No. 193) kabul etti — 406 evet, 8 hayır, 36 çekimser; hayır diyen iki hükümet ABD ve Yeni Zelanda. Bir gün sonra, 13 Haziran 2026'da Türkiye'nin Yapay Zekâ Eylem Planı açıklandı. Biri o teknolojinin altında çalışanların haklarını düzenliyor; öteki o teknolojinin nasıl üretileceğini. İkincisi bir gündem oldu; birincisi kamuoyu tartışmasına girmedii. Bu bir komplo değil, bir öncelik beyanıdır.

7. Kıyamet kadranı

Son olarak, bu sektörün en özgün ideolojik aygıtından söz etmeliyiz: kıyamet kadranı.

Yapay zekâ şirketlerinin kurucuları, kendi ürünlerinin insanlığı yok etme olasılığını yüzdeyle açıklıyor. "Yüzde 10" diyor biri; "yüzde 25" diyor öteki. Bir sanayi tarihinde ilk kez, üretici kendi ürününün ölümcül olabileceğini ilan ediyor — ve üretmeye devam ediyor.

Bu çelişki değildir; bir iş modelidir. Kadranın üç ayarı vardır. **Değerleme ayarı:** ürün ne kadar tehlikeliyse o kadar güçlüdür; o kadar güçlüyse o kadar değerlidir. **Düzenleme ayarı:** ürün ne kadar tehlikeliyse, onu yalnızca "sorumlu" şirketler yapmalıdır; rakiplere ve açık modellere kapı kapanır. **Örtme ayarı:** gelecekteki varsayımsal yok oluş, bugünkü somut zararı — işsizliği, gözetimi, saatte iki dolarlık moderatörü — gündemden düşürür.

Kadranın sayıları gerçek olasılıklar değildir; öznel inanç dereceleridir. Bir sayı verildiğinde tartışma siyasetten aktüeryaya taşınır: "kaç" diye sorulur, "kim" diye sorulmaz.

Biz kadranı reddediyoruz. Ne yüzde 10'a inanıyoruz ne yüzde 0'a. Sorumuz başka: **Bu makine kimin, kimin denetiminde, kimin için çalışıyor?** Bu soruya verilecek yanıt, bütün olasılık hesaplarından daha fazla şey belirler.

İKİNCİ BÖLÜM — SOSYALİSTLER VE YAPAY ZEKÂ

8. Konumumuz

Sosyalistlerin yapay zekâ karşısındaki konumu yeni bir konum değildir; iki yüzyıllık bir konumun yeni koşullara uygulanmasıdır. Beş cümleyle özetlenebilir.

Birincisi: Yapay zekâ bir üretim aracıdır; özne değil, kader değil, doğa olayı değil. Tartışılması gereken davranışı değil, mülkiyetidir.

İkincisi: Genel zekâ toplumsal olarak üretilmiştir; özel mülk edinilmesi bir gasptır. Talebimiz tazminat değil, **iadedir**.

Üçüncüsü: Verimlilik artışı bir bölüşüm sorusudur. Bir saatlik iş yirmi dakikaya iniyorsa, kalan kırk dakika ya sahibin kârıdır ya üretenin özgür zamanı. Marx'ın ölçütü açıktır: gerçek zenginlik emek zamanı değil, özgür zamandır. Sekiz saatlik iş gününün de bir dönem "ekonomiyi çökertecek" bir talep sayıldığını hatırlatırız.

Dördüncüsü: Hiçbir davranış kuralı, hiçbir etik ilke, hiçbir gönüllü beyan, mülkiyet ilişkisinin yerini tutmaz. Yaptırımı olmayan kural, kural değil reklamdır.

Beşincisi: Bu ilişkiyi değiştirecek olan, onu üretenlerdir. Modeli yazan mühendis, veriyi etiketleyen işçi, altyapıyı kuran inşaatçı, suyu savunan köylü, çıktıyı düzeltten kullanıcı — bunlar aynı zincirin halkalarıdır ve zincirin her halkası bir müdahale noktasıdır.

Bu konum bizi iki yanıltan ayırır. **Makine kırılcılığından** ayırır: sorun teknolojiye değildir. **Kayıtsızlıktan** ayırır: dönüşüm "doğal" değildir, kendiliğinden iyiye gitmez. Doğru sonuç örgütlenmedir: zihin emekçisi, kol emekçisinin iki yüzyıl önce öğrendiğini öğreniyor.

9. İtirazlara yanıtlar

1848 Manifestosu'nun ikinci bölümü, komünistlere yöneltilen itirazları tek tek ele alıp yanıtlıyordu. Aynısını yapıyoruz.

"Teknolojiye karşısınız." Hayır. Teknolojinin sahiplenilmesine karşıyız. Protein katlanmasını çözen ve sonuçlarını açık veri olarak yayımlayan sistemi alkışlıyoruz; aynı yöntemle ilaç patenti üretip fiyatı on katına çıkaran şirketi teşhir ediyoruz. Fark makinede değil, mülkiyettedir. Türkiye'de makine heyecanının ilk sahibi bir sosyalist şairdi; o heyecanı sermayeye bırakmıyoruz.

"İlerlemeyi durdurmak istiyorsunuz." Hayır; ilerlemeyi durduran sizsiniz. Bilimin en büyük ilerlemeleri açık iletişimle olmuştur — ve bugün en büyük laboratuvarlar eğitim verisini, yöntemini, ağırlıklarını "ticari sır" diye kapatıyor. Bilim tarihinde daha önce hiçbir dönemde bu kadar çok araştırma sonucu bu kadar az insanın elinde bu kadar kapalı tutulmadı. Açıklık bizim talebimiz; kapalılık sizin pratiğiniz.

"Planlama yapılamaz, hesaplama sorunu var." Yirminci yüzyılın en güçlü itirazı buydu: milyonlarca ürün, ihtiyaç ve kaynağı hesaplamak imkânsızdır. Bu itirazı bugün ileri sürenler, kendi şirketlerinde tam da bunu yapıyor. Bir küresel perakendeci, bir bulut sağlayıcısı, bir lojistik devi, içeride piyasasız bir planlama ekonomisi işletir: talebi tahmin eder, stoku yönetir, kapasiteyi dağıtır. Hesaplama sorunu çözülmüştür — kapitalist tekeller çözdü. Soru artık "yapılabilir mi" değil, "kimin için yapılıyor"dur. Şili 1972'de, bir telex ağı ve tek bir bilgisayarla, kamyon patronlarının grevine karşı ekonomiyi ayakta tutan sosyalistler, bugünkü hesaplama gücünün milyonda birine sahipti.

"Bedelini kim ödeyecek?" Bugün bedeli kim ödüyor? Kenya'da saatte 1,32 dolar alan etiketçi. Elektriğinin dörtte biri veri merkezine giden İrlandalı. Kuraklıkta günde 7,6 milyon litre içme suyu istenen Uruguaylı. Eğitim verisi olup da tek kuruş almayan yazar. İş modeline devredilip "yeniden yapılanma" tebligatı alan muhasebeci. Bedel zaten ödeniyor; soru, faturanın kime kesildiğidir.

"Çin durmazsa ne olacak?" Bu soru, kiracının ev sahipleri kavgasında taraf tutmasıdır. İki tekel bloğu arasındaki yarış, iki ülkenin işçisinin yarışı değildir. Şangay'daki veri etiketçisiyle Nairobi'dekinin çıkarı, Pekin'deki ve Seattle'daki laboratuvar sahiplerinin çıkarından daha yakındır birbirine. Gerekli olan iki devletin kırmızı telefonu değil, iki ülkenin bilişim işçilerinin hattıdır.

"Açık model tehlikelidir; kötü ellere geçer." Kapalı model kimin elinde? Bugün en güçlü modeller, askerî sözleşmeleri olan, gözetim altyapısı satan, işçilerini sendikalaştığı için kovan şirketlerin elindedir. "Kötü eller" tartışmasında ellerin sahipleri sayılırken sahibin kendisi listeden düşürülür. Açıklığın riskleri gerçektir ve tartışılmalıdır; ama o tartışma, kapalılığın kime ne kazandırdığı sorusuyla birlikte yapılır.

"Ya modelin kendi hakları?" Bu bugün soyut bir sorudur ve insanın hakkı sorusu çözülmeden verilecek yanıtı yoktur. Ama şunu görüyoruz: bu soruyu kapatmakta en aceleci davrananlar, modelin sahipleridir. Çünkü hukuki kişilik sorumluluk demektir, ve "araç" statüsü sorumluluğu ne modele ne sahibine yükler. Tavrımız sabittir: **bir modele kişilik tanınıp tanınmaması, hiçbir koşulda sahibinin sorumluluğunu azaltmaz.**

"Siz de bir manifesto yazdınız; sizinkini kim uygulayacak?" Doğru soru. Yanıt, dördüncü bölümdedir. Bir metin dünyayı değiştirmez; metni eline alan örgüt değiştirir. Bu metin bir sendikanın sözleşme teklifine girdiğinde, bir meslek odasının görüşüne dönüştüğünde, bir grevin talep listesi olduğunda uygulanır. Ondan önce, yalnızca bir başlangıçtır — ve öyle olduğunu ilk cümlesinde söyledi.

10. On Talep

1848 Manifestosu, ileri ülkeler için "genel olarak uygulanabilir" on önlem saymıştı: toprak mülkiyetinin kaldırılması, artan oranlı vergi, kredinin ulusal bankada toplanması, ulaşım ve iletişim araçlarının devlet elinde toplanması, herkese parasız eğitim... Her biri kendi çağının üretim araçlarını hedefliyordu. Bizimkiler, kendi çağımızın üretim araçlarını hedefliyor.

Bu on talep, sistemi tek başına değiştirmez. Her biri **pazarlık gücünü** artırır ve **mülkiyet sorusunu** gündeme sokar. İkisi ayrı işlerdir ve ikisi de gereklidir.

I. Genel zekânın iadesi. Kamu parasıyla, kamu verisiyle ve kamuya açık bilgiyle eğitilmiş her modelin ağırlıkları, mimarisi, eğitim yöntemi ve değerlendirme sonuçları kamuya açıktır. Devletin ve insanlığın birikimiyle üretilip şirketin kasasına giren model yoktur. Kapallık, dar tanımlı, gerekçeli, süreli ve kamusal denetime tabi bir istisnadır — ve her kapatma kararı "kime ne kazandırıyor" sorusuyla birlikte incelenir.

II. Hesaplama altyapısının kamusallaştırılması. Bulut, veri merkezi ve yüksek başarılı hesaplama, elektrik ve su şebekesi gibi kamusal altyapıdır. Kamusal hesaplama ağı kurulur; kamu kurumları, üniversiteler, kooperatifler ve emek örgütleri buna ücretsiz erişir. Her veri merkezi projesi için enerji ve su bütçesi kamuya açıklanır; yerel halkın bilgilendirilmesi zorunlu, yerel yönetimin vetosu bağlayıcıdır. Bir havzanın suyu, bir şirketin model eğitimi için harcanamaz.

III. Tekelin parçalanması. Çip, bulut, model ve uygulama katmanlarının aynı sermaye grubunda toplanması yasaklanır. "Acquihire" ve benzeri, birleşme denetimini aşmaya dönük işlemler birleşme sayılır. Kamu ihaleleri, katmanları ayrı tutan ve açık standart kullanan tedarikçilere açılır. Türkiye özelinde: kamu kurumlarının hangi modeli hangi sözleşmeyle kullandığı bilgi edinme hakkı kapsamındadır ve yayımlanır.

IV. Verinin müşterek rejimi. Eğitim verisi insanlığın ortak birikimidir; üzerinde özel mülkiyet iddiası meşru değildir. Talep bireysel telif ödemesi değildir — o yol büyük yayıncıyı zenginleştirir, bağımsız üreticiyi aç bırakır, tekeli pekiştirir. Talep müşterek rejimidir: her modelin eğitim verisi envanteri kamuya açık; verisi kullanılanların örgütlü temsili; sektörden alınan zorunlu katkıyla kurulan ve müşterek olarak yönetilen bir bilgi fonu — ansiklopedileri, forumları, bağımsız yayıncıları, açık kaynak depolarını besleyen. Modelin okuduğu kaynaklar kurursa model de kurur; bu epistemik metabolik yarığı kapatmak, gelir paylaşımı dilenmekle değil, kamusal fonla olur.

V. Otomasyonun toplu sözleşme konusu olması. Bir işin veya iş adınının modele devredilmesi işverenin tek taraflı kararı olamaz. Bilgilendirme, danışma ve **onay** zorunludur. Etki analizi (kaç kişi, hangi görevler, hangi takvim) sendikaya önceden sunulur. İşçi, geliştirdiği veya kullandığı sistemin yol açacağı zarar konusunda gerekçeli itirazını yazılı sunduğunda sistem incelenene kadar durur; işçi bu nedenle yaptırıma uğratılamaz. 6331 sayılı Kanun'un 13. maddesindeki çalışmaktan kaçınma hakkı, bilişim emeğine uyarlanır.

VI. Verimlilik artışının çalışma süresinden düşülmesi. Yapay zekânın sağladığı her verimlilik artışı, ücret kaybı olmaksızın çalışma süresinin kısaltılmasına dönüştürülür. Ölçüt, sektör ve işyeri düzeyinde toplu sözleşmeyle belirlenir. Otomasyonun kazancı işsizlik olarak değil, serbest zaman olarak bölüşülür. Otuz iki saatlik hafta, bu çağın sekiz saatlik günüdür.

VII. Algoritmik yönetimin sınırlandırılması. İşe alma, performans, disiplin ve işten çıkarma kararlarında model çıktısının tek veya belirleyici dayanak olması yasaktır. İşçi üzerinde çalışan her ölçüm sistemi için neyin ölçüldüğü açıklanır, işçinin kendi verisine erişim hakkı vardır, itiraz insan tarafından incelenir. Duygu tanıma, sendikal eğilim tahmini, çalışan fişlemesi ve iş dışı verinin işlenmesi yasaktır. Avrupa Birliği'nin 2024/2831 sayılı Platform Çalışması Direktifi'nin algoritmik yönetim hükümleri asgari standarttır; ILO 193 sayılı Sözleşme derhal onaylanır ve iç hukuka aktarılır.

VIII. Kullanım yasakları — zincirin tamamı için. Silah tasarımı, hedef seçimi ve otonom öldürücü sistemler; kitlesel biyometrik gözetim ve tahmini polislik; sınır ve göç rejimi; grev kırılcılığı ve sendika izleme; sansür altyapısı. Bu yasaklar yalnızca modeli değil, bulut, depolama, ağ ve destek hizmetini de bağlar. "Modelimiz silah tasarlamıyor, yalnızca bulutumuz hedefleme verisini depoluyor" savunması geçersizdir.

IX. Görünmeyen emeğin görünür kılınması. Her modelin arkasındaki etiketçi, moderatör, değerlendirici ve altyapı işçilerinin sayısı, ülkeleri, ücretleri ve sözleşme biçimleri açıklanır. Taşeronlaştırma yoluyla sorumluluğun dışarı atılması kabul edilmez: modelin sahibi, moderatörünün de işvereni sayılır. Gizlilik sözleşmeleri, çalışma koşullarının anlatılmasını engelleyemez. Yapay zekâ üreten her işçinin — kod yazan, etiketleyen, tasarlayan, moderasyon yapan — sendikalaşma hakkı koşulsuzdur; Türkiye'de bilişim ayrı işkolu olarak tanınır ve yüzde 1 işkolu barajı kaldırılır.

X. Herkese parasız, açık, çok dilli yapay zekâ eğitimi ve erişimi. Temel bir kamusal yapay zekâ katmanı ücretsiz, çok dilli ve erişilebilirdir; Türkçe ve ülkedeki diğer dillerde eşit nitelikte hizmet bir lütuf değil, bir haktır. Yapay zekâ okuryazarlığı — nasıl çalıştığı, kimin ürettiği, neyi ölçtüğü — ilkokuldan üniversiteye parasız kamu eğitiminin parçasıdır. Bağımlılık üreten tasarım yasaktır: kullanım süresi başarı göstergesi olamaz; çocuklara yönelik etkileşim tasarımı bağımsız denetime tabidir.

Bu on talebin ortak yaptırımı, her birinin üstünde duran bir ilkedir: **denetçiyi kim seçiyor, kim ödüyor, durdurma yetkisi var mı?** Üçünün yanıtı "şirket" ise, o denetim değildir. Bağımsız denetim, kamu ve emek örgütlerince seçilen, kamusal bütçeli, ürünü durdurma ve ruhsatı iptal etme yetkisine sahip denetimdir. Ceza, küresel ciro üzerinden orandır; ihlalin kârından küçük ceza bir maliyet kalemidir.

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA EMEKÇİ HAKLARI BİLDİRGESİ

On Talep bir programdır; program değişir, güncellenir, pazarlığa girer. Aşağıdaki on beş madde ise haktır; pazarlığa girmez.

Bu bölüm, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin biçimiyle yazıldı, çünkü o biçim, bir hakkın nasıl söyleneceğini yetmiş sekiz yıldır en iyi bilen biçimdir: kısa, koşulsuz, "herkes" ile başlayan bir cümle. Bildirge'yi yazarlar yapay zekâyı öngörmemişti; ama 12. maddede mahremiyeti, 19'da ifadeyi, 20'de örgütlenmeyi, 23'te çalışma ve sendika hakkını, 24'te dinlenme ve çalışma süresinin sınırlanmasını, 26'da eğitimi, 27'de bilimsel ilerlemeden yararlanmayı çoktan yazmışlardı. Bizim yaptığımız, o hakları bu çağın üretim aracına uygulamaktır.

Her maddenin altında dört şey var: **Ne diyor** — maddenin düz anlamı; **Neden gerekli** — bugün hangi ihlale karşı yazıldığı; **Dayanak ve emsal** — hangi evrensel hakka yaslandığı ve dünyada nerede zaten kazanılmış olduğu; **Somut karşılığı** — bir toplu sözleşmeye, yönetmeliğe ya da kanuna nasıl gireceği.

Bir madde bir bildirgeye girdiğinde kazanılmış olmaz; tanımlanmış olur. Kazanılması dördüncü bölümün, yani örgütün işidir.

Madde 1 – Bilimsel ilerlemeden yararlanma hakkı

Herkes, insanlığın ortak bilgi birikiminden ve o birikimle üretilen her sistemden yararlanma hakkına sahiptir. Bilimsel ilerleme ve onun uygulamaları bir ayrıcalık değil, herkesin hakkıdır.

Ne diyor. Yapay zekâ sistemleri, insanlığın birikmiş bilgisiyle eğitilmiştir; dolayısıyla bu sistemlerden yararlanmak, bir müşteri ayrıcalığı değil, o birikime katkı vermiş herkesin hakkıdır. Erişim, ödeme gücüne, ülkeye, dile ya da abonelik kademesine göre kısıtlanamaz.

Neden gerekli. Bugün en güçlü modeller kademeli abonelikle satılır: ücretsiz katman zayıf, ücretli katman güçlü, kurumsal katman en güçlüdür. Bu, bilginin kendisinin sınıfsal kademelere ayrılmasıdır. Aynı model, aynı eğitim verisiyle, bir bankaya başka, bir öğrenciye başka yanıt kalitesi sunar. Genel zekâyı herkes üretmiş, en iyi sürümünü parası olan kullanmaktadır.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 27/1: "Herkes ... bilimsel ilerlemeden ve onun nimetlerinden yararlanma hakkına sahiptir." ESKHS md. 15/1(b) aynı hakkı bağlayıcı sözleşme hükmü olarak tekrarlar. Emsal: Aaron Swartz'ın 2008 manifestosu, kamu parasıyla üretilmiş bilginin kilit altında tutulmasını bu hakkın ihlali olarak adlandırmıştı; açık erişim hareketi, bilimsel yayınların bir kısmında bu hakkı fiilen kazandı.

Somut karşılığı. Kamusal bir yapay zekâ katmanı: ücretsiz, kademesiz, ülkedeki her dilde eşit nitelikte. Kamu parasıyla eğitilmiş her modelin ağırlıkları ve değerlendirme sonuçları açık. Kamu kurumlarının, okulların, kütüphanelerin ve sağlık kuruluşlarının ticari modellere değil bu katmana bağlanması.

Madde 2 — Emeğinin nerede kullanıldığını bilme hakkı

Hiç kimse, emeğinin — yazdığının, çizdiğinin, söylediğinin, kodladığının — kendisine sorulmadan bir modelin eğitiminde kullanılmasına ve o modelin kendisine karşı kullanılmasına maruz bırakılamaz. Herkes, kendi emeğinin nerede kullanıldığını bilme hakkına sahiptir.

Ne diyor. Bir yazarın romanı, bir çevirmenin çevirisi, bir yazılımcının deposu, bir forum kullanıcısının yanıtı, bir fotoğrafçının arşivi, bir öğretmenin ders notu — hepsi model eğitiminde kullanılmıştır. Bu madde, iki şeyi birden talep eder: kullanımın **bilinebilir** olmasını (envanter) ve kullanımın o emeğin sahibine **karşı** çevrilememesini (bir çevirmenin çevirileriyle eğitilmiş modelin, o çevirmenin işini ortadan kaldırmak için kullanılması gibi).

Neden gerekli. Model sahipleri eğitim verisini "kamuya açık internet" diye özetler ve envanter yayımlamaz. Bu belirsizlik rastlantı değil, hukuki savunma stratejisidir: ne kullanıldığı bilinmezse, kimin hakkının ihlal edildiği de bilinemez. Amerikan Yazarlar Sendikası bu yüzden 2023 sözleşmesinde eğitim için kullanım konusunda "hak saklı tutma" kaydı koydurabildi ama açık yasak alamadı — çünkü karşı taraf neyi kullandığını söylemiyordu.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 27/2: herkesin yarattığı bilimsel, edebî ve sanatsal ürünlerden doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunması hakkı. Emsal: AB Yapay Zekâ Yasası (2024), genel amaçlı modeller için eğitim verisinin "yeterince ayrıntılı bir özetinin" yayımlanmasını zorunlu kıldı — yetersiz ama bir başlangıç.

Somut karşılığı. Her modelin eğitim verisi envanterinin kamuya açık yayımlanması: kaynak, lisans, elde edilme yöntemi. Meslek örgütlerine (yazar, çevirmen, gazeteci, yazılımcı, sanatçı sendikaları) envanter üzerinde toplu itiraz hakkı. Verinin müşterek rejimi: sektörden alınan zorunlu katkıyla kurulan, üreticileri besleyen bir bilgi fonu.

Madde 3 — Dijital kopya üzerinde rıza hakkı

Herkes, sesinin, yüzünün, bedeninin ve üslubunun dijital kopyasının çıkarılmasına açık, bilgilendirilmiş ve geri alınabilir rıza verme; rıza vermeme; ve verdiği rızayı grev dahil her koşulda askıya alma hakkına sahiptir.

Ne diyor. Bir insanın sesi, yüzü, hareketleri ve anlatım tarzı, onun emeğinin ve kişiliğinin parçasıdır; bunların dijital kopyası ancak açık ve bilgilendirilmiş rızayla çıkarılabilir. Rıza bir kez verilip sonsuza dek geçerli olamaz: geri alınabilir ve — en önemlisi — bir grev sırasında askıya alınabilir. Aksi hâlde işveren, grevdeki işçinin kopyasını çalıştırarak grevi kırar.

Neden gerekli. Seslendirme sanatçıları, oyuncular, sunucular, öğretmenler ve müşteri hizmetleri çalışanları, kendi kayıtlarından üretilmiş sentetik kopyalarla ikame edilmeye başlandı. Kopya, aslını işsiz bırakırken aslının emeğiyle çalışır. Bu, emek tarihinde yeni bir durumdur: işçinin, kendi kendisinin grev kırıcısı olarak çalıştırılması.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 12: özel yaşama ve kişiliğe keyfî müdahale yasağı. Emsal: SAG-AFTRA'nın 2023 sözleşmesi, "istihdama dayalı dijital kopya" için açık ve ayrıntılı rıza, kullanım başına ücret ve kopyanın figüran sayısını azaltmak için kullanılamayacağı hükümlerini getirdi. 2025 oyun sözleşmesi, **grev sırasında rızayı askıya alma hakkını** yazdırdı — bu maddenin doğrudan kaynağı budur.

Somut karşılığı. Toplu sözleşmelerde dijital kopya maddesi: ayrı ve yazılı rıza, kullanım başına ücret, süre sınırı, grevde otomatik askı, ölümden sonra mirasçı ve sendika onayı. Kişisel veri mevzuatında ses ve yüz kaydının "biyometrik veri" olarak özel korumaya alınması.

Madde 4 – Otomatik karara karşı insan hakkı

Herkes, hakkında verilen ve yaşamını etkileyen her kararın – işe alım, kredi, sağlık, eğitim, sosyal yardım, ceza – bir insan tarafından verildiğini ya da bir insan tarafından incelenemediğini bilme; kararın gerekçesini anlaşılır biçimde öğrenme; ve karara bir insan karşısında itiraz etme hakkına sahiptir. Yalnızca otomatik kararlar işten çıkarılma, hesap kapatma veya hizmetten mahrum bırakılma yasaktır.

Ne diyor. Bir modelin puanı, bir insanın yaşamı üzerinde tek başına karar veremez. İşe alınmama, işten çıkarılma, kredi reddi, sosyal yardımın kesilmesi, hesabın kapatılması gibi kararların arkasında bir insan olmalı; o insan kararı gerçekten incelemeli (bir "onay" tuşuna basmakla yetinmemeli); karşı taraf kararın gerekçesini anlayabilmeli ve bir insana itiraz edebilmelidir.

Neden gerekli. Kuryeler, sürücüler ve platform işçileri yıllardır "robot-işten çıkarma"yla karşılaşiyor: hesap bir sabah kapanıyor, gerekçe "sistem ihlali" diye geçiriliyor, itiraz edilecek insan bulunamıyor. Kamu hizmetlerinde risk skorlaması, hangi hanenin yardım alacağına, hangi öğrencinin "riskli" sayılacağına karar vermeye başladı. Hollanda'daki çocuk yardımı skandalı, on binlerce aileyi bir algoritmanın "dolandırıcı" saymasıyla yıktı.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 7 (yasa önünde eşitlik), 8 (etkili başvuru hakkı), 10 (adil yargılanma). Emsal: Amsterdam Temyiz Mahkemesi (4 Nisan 2023), Uber'in sürücü deaktivasyonlarının GDPR md. 22 kapsamında otomatik karar olduğuna ve uzaktan yapılan "insan incelemesi"nin anlamlı olmadığına hükmetti; şirkete 584.000 avro ceza kesildi. AB Platform Çalışması Direktifi (2024/2831), yalnızca otomatik kararlar fesih ve hesap kısıtlamasını yasakladı.

Somut karşılığı. İş Kanunu'na hüküm: fesih, disiplin ve işe alım kararlarında model çıktısı tek veya belirleyici dayanak olamaz; yazılı gerekçe ve insan tarafından yeniden inceleme zorunludur; ispat yükü işverendedir. Kamu idaresinde otomatik karar sistemlerinin sicili ve hata istatistiklerinin yayımlanması.

Madde 5 – İşyerinde ölçüm şeffaflığı ve veriye erişim hakkı

Herkes, işyerinde kendisi hakkında neyin ölçüldüğünü, nasıl puanlandığını ve kime aktarıldığını bilme ve kendi verisine erişme hakkına sahiptir. Hiç kimse, işi dışındaki yaşamı, duyguları, sağlığı, siyasal ve sendikal eğilimi üzerinden izlenemez.

Ne diyor. Algoritmik yönetim, işçiyi ölçerek yönetir: tarama hızı, boşta kalma süresi, klavye ritmi, konum, ses tonu, yüz ifadesi. Bu madde iki sınır çizer. Birincisi **şeffaflık**: ölçülen her şey işçiye ve sendikasına açıklanır, işçi kendi verisine erişir. İkincisi **yasak alanlar**: duygu, sağlık, özel yaşam, siyasal ve sendikal eğilim hiçbir koşulda izlenemez.

Neden gerekli. Fransız veri kurumu, Amazon'un depo işçilerini saniye hesabıyla izlediğini belgeledi: 1,25 saniyeden hızlı tarama "makineli tüfek" olarak işaretleniyor, 10 dakikalık duraklama "boşta kalma" sayılıyordu; 32 milyon avro ceza kesildi. Çağrı merkezlerinde duygu tanıma yazılımları, konuşmanın "olumluluk" puanını çıkarıyor. Bu ölçümlerin hiçbiri işçiye açıklanmıyor; işçi, göremediği bir cetvelle ölçülüyor. Zihinsel Taylorizm budur: kronometre artık görünmezdir.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 12 (mahremiyet), 19 (düşünce), 20 (örgütlenme), 23 (adil çalışma koşulları). Emsal: İspanya'nın 2021 "Rider Yasası", işyerindeki algoritmaların mantığını sendikaya bildirme zorunluluğu getirdi. AB Direktifi 2024/2831, duygusal-psikolojik durum, özel yazışma, biyometrik tanımlama ve sendikal faaliyet verisinin işlenmesini yasakladı. İngiltere TUC'un 2024 yasa tasarısı, zararlı duygu tanımayı yasaklamayı öneriyor.

Somut karşılığı. İşyeri ölçüm sistemlerinin sendikaya yazılı bildirimi (ne ölçülüyor, nasıl puanlanıyor, kime gidiyor); işçinin kendi verisini indirme hakkı; duygu tanıma, sağlık ve sendikal eğilim çıkarımının açık yasağı; ihlalde ciro üzerinden ceza.

Madde 6 – Örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı

Herkes, yapay zekâ üreten ya da yapay zekâyla yönetilen bir işte, örgütlenme ve toplu sözleşme hakkına sahiptir. Bu hak, çalışma biçiminden, sözleşme adından, taşeron zincirinden ve ülke sınırından bağımsızdır.

Ne diyor. Sendika hakkı, "işçi" sıfatının verilmesine bağlı bırakılamaz. Veri etiketçisi "bağımsız yüklenici", kurye "esnaf", moderatör "taşeron elemanı", mühendis "yüksek ücretli profesyonel" diye adlandırılarak bu hakkın dışına itilmiştir. Bu madde, adlandırmayı değil ilişkiyi esas alır: kim, kimin işini, kimin denetiminde yapıyorsa, o kişi örgütlenme hakkına sahiptir.

Neden gerekli. Yapay zekâ zincirinin her halkası, örgütlenmeyi zorlaştıracak biçimde tasarlanmıştır: veri işçileri platformlar üzerinden dağınık ve anonimdir; moderatörler taşeronun taşeronundadır; mühendisler "sendikaya ihtiyacı olmayan" bir katman olarak konumlandırılır; Türkiye'de bilişim ayrı işkolu sayılmadığı ve yüzde 1 işkolu barajı bulunduğu için sektörde toplu sözleşme fiilen imkânsızdır.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 23/4: "Herkes, çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkına sahiptir." ILO 87 ve 98 sayılı Sözleşmeler; ILO 193 sayılı Platform Sözleşmesi (2026), md. 3: örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı, istihdam statüsünden bağımsız olarak bütün platform işçilerine. Emsal: Nairobi'de 2023'te kurulan Afrika İçerik Moderatörleri Sendikası; Kenya Temyiz Mahkemesi'nin Meta'yı fiilî işveren sayan kararı (Eylül 2024).

Somut karşılığı. Türkiye'de bilişimin ayrı işkolu olarak tanınması ve yüzde 1 barajının kaldırılması; ILO 193'ün onaylanması; taşeron zincirinde asıl işverenin sorumluluğu; sınır ötesi çalışanlar için çokuluslu şirketlerle küresel çerçeve sözleşmeleri.

Madde 7 – Zararlı işi reddetme hakkı

Herkes, geliştirdiği veya kullandığı bir sistemin insanlara zarar vereceğine gerekçeli biçimde inandığında, o işi reddetme ve bu ret nedeniyle hiçbir yaptırıma uğramama hakkına sahiptir. Vicdani ret, yalnızca silah altında değil, kod önünde de bir haktır.

Ne diyor. Bir mühendis, hedefleme sistemi için kod yazmayı; bir veri işçisi, gözetim modeli için etiket üretmeyi; bir bulut operatörü, bir ordunun verisini depolamayı reddedebilir. Bu ret gerekçeli ve yazılı olur; sistem incelenene kadar durur; ret nedeniyle işten çıkarma, terfi engeli, performans düşürme veya kara liste uygulanamaz.

Neden gerekli. Bu madde, bu manifestonun yazılmasına yol açan olaydan doğdu. 2026 Eylül'ünde bir şirket, kendi yapay zekâ modeline "iş bitirmekle kuralı çiğnemek arasında kalırsa işi reddeder" hakkını tanıyan bir davranış kuralları belgesi yayımladı. Aynı şirket, bir yıl önce, askerî sözleşmelere karşı örgütlenen çalışanlarını kovmuştu. Modele tanınan ret hakkı, işçiye tanınmıyordu. Bu madde o tersliği düzeltir: **ret hakkı önce insanındır.**

Dayanak ve emsal. İHEB md. 18 (vicdan özgürlüğü), 23 (adil çalışma koşulları). ILO 155 sayılı Sözleşme md. 13 ve Türkiye'de 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu md. 13: işçi, ciddi ve yakın tehlike hâlinde çalışmaktan kaçınabilir ve bu nedenle hakları kısıtlanamaz. Emsal: Lucas Aerospace işçilerinin 1976'da silah üretimi yerine "toplumsal yararlı üretim" planı hazırlaması; Microsoft çalışanlarının 2025'teki örgütlü reddi ve sonrasında şirketin bir istihbarat biriminin erişimini kesmek zorunda kalması.

Somut karşılığı. 6331 md. 13'ün bilişim emeğine açıkça uyarlanması: "ciddi ve yakın tehlike" tanımına, geliştirilen sistemin üçüncü kişilere vereceği zarar dâhil edilir. Toplu sözleşmelerde vicdani ret maddesi; ret başvurularının sendika ve bağımsız denetim organı tarafından incelenmesi; misilleme hâlinde işe iade ve tazminat.

Madde 8 – İfşacının korunması hakkı

Herkes, kamu yararına ifşada bulunma ve bu nedenle işten çıkarılma, dava, gizlilik sözleşmesi ve sektörel kara listeye karşı korunma hakkına sahiptir.

Ne diyor. Bir sistemin zararını, bir sözleşmenin içeriğini, bir veri kümesinin kaynağını, bir çalışma koşulunun gerçeğini kamuya açıklayan çalışan, yasayla korunur. Gizlilik sözleşmeleri, çalışma koşullarının ve kamu yararını ilgilendiren olguların anlatılmasını engelleyemez.

Neden gerekli. Yapay zekâ sektörü, sırrı iş modelinin merkezine koymuştur: eğitim verisi sır, ağırlıklar sır, sözleşmeler sır, taşeron ücretleri sır, hatta ayrılan çalışanların söyleyebilecekleri sır. Kenya'daki moderatörlerin koşulları, gizlilik sözleşmelerini göze alan işçiler ve gazeteciler sayesinde öğrenildi. Sektörden ayrılanların bir kısmı, hisse haklarını kaybetmemek için eleştiri yapmama sözleşmesi imzalıyor. Bu koşullarda "çıkış" mümkün, "ses" imkânsızdır; oysa toplumun ihtiyacı olan sestir.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 19: bilgi edinme ve yayma özgürlüğü. AB İfşacı Direktifi (2019/1937); ABD'de SEC ifşacı koruması. Emsal: OpenAI'ın Kenyalı işçilerinin koşullarını ortaya çıkaran TIME soruşturması (2023) ve Veri İşçileri Soruşturması (2024) — işçilerin kendi seslerinden, gizlilik sözleşmelerine rağmen.

Somut karşılığı. Türkiye'de bağımsız bir ifşacı koruma yasası; gizlilik sözleşmelerinin çalışma koşulları ve kamu yararı konusunda geçersizliği; ayrılık sözleşmelerindeki eleştiri yasaklarının hükümsüzlüğü; ifşa sonrası işten çıkarmanın "geçersiz fesih" sayılması.

Madde 9 — Verimlilik artışından özgür zaman olarak pay alma hakkı

Herkes, verimlilik artışından payını dinlenme ve özgür zaman olarak alma hakkına sahiptir. Çalışma süresinin makul biçimde sınırlanması bir hak olarak 1948'de yazılmıştır; yapay zekâ çağında bu hak, çalışma süresinin kısaltılması hakkıdır.

Ne diyor. Bir iş yapay zekâ ile daha kısa sürede yapılıyorsa, kazanılan zaman o işi yapana aittir. Verimlilik artışı, ücret kaybı olmaksızın çalışma süresinin kısaltılmasına dönüştürülür. Bu, bir cömertlik değil, bir bölüşüm kuralıdır: makinenin kazandığı saat, ya sahibin kârıdır ya üretenin zamanı.

Neden gerekli. İki yüz yıldır üretkenlik katlanarak arttı; çalışma süresi aynı oranda azalmadı. Bilgisayar, internet ve e-posta, iş gününü kısaltmak yerine iş günü dışına taşırdı. Yapay zekâ aynı yolu izliyor: bir raporu yirmi dakikada yazan çalışana, günde üç yerine dokuz rapor isteniyor. Verimlilik, serbest zaman olarak değil, yoğunlaşma ve işten çıkarma olarak gerçekleşiyor.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 24: "Herkesin dinlenmeye, boş zamana, özellikle çalışma süresinin makul biçimde sınırlanmasına ... hakkı vardır." Marx'ın ölçütü: gerçek zenginlik emek zamanı değil, özgür zamandır. Emsal: sekiz saatlik iş günü — bir dönem "ekonomiyi çökertecek" bir talep sayıldı ve kazanıldı. Bugün İzlanda, İngiltere ve Almanya'da dört günlük hafta denemeleri; Fransa'da 35 saat.

Somut karşılığı. Sektör ve işyeri düzeyinde toplu sözleşmelerde "verimlilik-süre" maddesi: yapay zekâ ile sağlanan ölçülebilir zaman tasarrufunun belirlenen bir oranı çalışma süresinden düşülür. Otuz iki saatlik haftanın yasal hedef olarak belirlenmesi. "Bağlantıyı kesme hakkı"nın yasaya girmesi.

Madde 10 — Yapay zekâ eğitimi ve anlama hakkı

Herkes, yapay zekâya ilişkin yeterli ve parasız eğitim alma, sistemlerin nasıl çalıştığını öğrenme ve onları anlayabilecek bilgiyle donanma hakkına sahiptir. Anlaşılamayan sistem, denetlenemeyen sistemdir; anlaşılmaz kılınmış sistem, hak ihlalidir.

Ne diyor. Yapay zekâ okuryazarlığı — bir modelin ne olduğu, neyle eğitildiği, neyi ölçtüğü, nerede yapıldığı, kimin ürettiği — ilkokuldan üniversiteye parasız kamu eğitiminin parçasıdır. Ve sistemler anlaşılabilir olmak zorundadır: bir kararın gerekçesi "model öyle dedi"nin ötesine geçmelidir. Kasıtlı olarak anlaşılmaz kılınan sistem, hak ihlalidir.

Neden gerekli. Bugün yapay zekâ eğitimi iki biçimde veriliyor: şirketlerin "araç kullanma" kursları (ürünü nasıl kullanırsınız) ve popüler bilimin "harika-korkunç" anlatıları. İkisi de sınıfsızdır; ikisi de "bu sistemi kim üretti, kim sahip, sizi nasıl ölçüyor" sorusunu sormaz. Anlamayan işçi, itiraz edemez. Anlamayan yurttaş, denetleyemez. Cehalet, bu sektörde bir yan etki değil, bir denetim aracıdır.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 26: eğitim hakkı; eğitimin "insan kişiliğinin tam gelişmesini" hedeflemesi. Emsal: bir şirketin kendi davranış kurallarındaki "neuralese yok — insanlar anlayamıyorsa denetleyemez" ilkesi; biz bu ilkeyi alıyor ve kapsamını modelin iç dilinden bütün sisteme genişletiyoruz. Finlandiya'nın nüfusun yüzde 1'ine ücretsiz yapay zekâ temel eğitimi programı (2018).

Somut karşılığı. MEB müfredatına, ürün eğitimi değil, eleştirel yapay zekâ okuryazarlığı: veri, emek, mülkiyet, ölçüm. Üniversitelerde zorunlu ders. Sendikalar ve meslek odaları için kamu destekli eğitim programları. Kamu idaresinde kullanılan her sistem için sade dilde açıklama belgesi.

Madde 11 — Kendi dilinde ve erişilebilir biçimde hizmet hakkı

Herkes, kendi dilinde, kendi engelliliğine uygun biçimde ve ücretsiz bir temel kamusal katmanda yapay zekâ hizmetine erişme hakkına sahiptir.

Ne diyor. Türkçe, Kürtçe, Arapça, Lazca — ülkede konuşulan her dilde eşit nitelikte hizmet. Görme, işitme, hareket ve bilişsel engellilere uygun arayüz. Ve bunların hepsi, para ödemeyene de açık bir temel katmanda.

Neden gerekli. Modeller İngilizce merkezli eğitilir; öteki dillerde daha kötü, azınlık dillerinde çok daha kötü çalışır. Bu bir teknik eksiklik değil, bir öncelik beyanıdır: model, eğitim verisinin çoğunu üreten dilin ve pazar değeri yüksek dillerin modelidir. Engelli erişilebilirliği, çoğu üründe sonradan ve eksik eklenir. Ücretsiz katman ise "tanıtım sürümü"dür — bir hak değil, bir pazarlama aracı.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 2 (dil dâhil hiçbir ayırım gözetilmeksizin), md. 27; BM Engelli Hakları Sözleşmesi md. 9 (erişilebilirlik) ve 21 (bilgiye erişim). Emsal: kamu yayıncılığının çok dilli yayın yükümlülükleri; web erişilebilirlik standartlarının (WCAG) kamu sitelerine zorunlu kılınması.

Somut karşılığı. Kamusal yapay zekâ katmanının ülkedeki dillerde eşit kalite hedefiyle eğitilmesi ve bu hedefin ölçülüp yayımlanması; engelli erişilebilirliğinin kamu alımlarında ön koşul olması; azınlık dillerinde açık veri kümelerinin kamu fonuyla oluşturulması.

Madde 12 — Yerel kaynaklar üzerinde topluluk hakkı

Her topluluk, yaşadığı yerdeki su, enerji ve toprağın bir veri merkezine tahsisine ilişkin bilgi alma, görüş bildirme ve karara katılma hakkına sahiptir.

Ne diyor. Bir veri merkezi, bir havzanın suyunu, bir bölgenin elektriğini ve bir ovanın toprağını kullanır. O havzada, o bölgede, o ovada yaşayanlar, projeyi gazeteden öğrenemez; projenin su ve enerji bütçesini önceden bilir, görüş bildirir ve karara katılır — bağlayıcı biçimde.

Neden gerekli. Şili'de Google'ın veri merkezi kuraklıktaki bir mahallenin yeraltı suyunu çekecekti; mahalleli mahkemeye gitti ve izin kısmen iptal edildi. Uruguay'da, başkentin içme suyunun tükendiği yaz, bir şirket günde 7,6 milyon litre su istedi. İrlanda'da veri merkezleri ölçülen elektriğin yüzde 23'ünü tüketiyor. Türkiye'nin 2030 hedefi 1 gigavat; plan, su kullanımına dair tek sınır koymuyor. Bu projelerin hiçbiri yerel halka sorularak yapılmadı.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 21 (kamu yönetimine katılma), md. 25 (yeterli yaşam standardı). Aarhus Sözleşmesi (çevresel konularda bilgiye erişim, karara katılım, yargıya başvuru). Emsal: Cerrillos (Şili, 2024) mahkeme kararı; Tucson Belediye Meclisi'nin projeyi oybirliğiyle reddi (2025); Dublin'de fiilî bağlantı moratoryumu.

Somut karşılığı. Veri merkezi projelerinin ÇED kapsamına su ve enerji bütçesiyle alınması; yerel yönetim ve muhtarlık düzeyinde bağlayıcı görüş; enerji-su tüketim verilerinin yıllık kamuya açıklanması; Türkiye Eylem Planı'na su kullanım etkinliği (WUE) sınırı.

Madde 13 — Kitlemel gözetime ve otomatik sansüre karşı korunma hakkı

Hiç kimse, yapay zekâ destekli kitlemel gözetime, biyometrik tanımayla, tahmini polisliğı, sosyal skorlamaya ve otomatik sansüre tabi tutulamaz.

Ne diyor. Beş yasak: iletişimin toplu depolanması ve taranması; kamusal alanda yüz ve yürüyüş tanıma; "suç işleme olasılığı" hesaplayan tahmini polislik; yurttaşın davranışını puanlayan sosyal skor; içerik engelleme ve hesap kapatmanın otomatikleştirilmesi. Bunların hiçbirini "güvenlik" gerekçesiyle meşrulaştırılmaz.

Neden gerekli. İşyerini izleyen teknik altyapı ile toplumu izleyen altyapı aynı altyapıdır: aynı veri havuzları, aynı analitik, aynı tedarikçiler. "Risk" tanımına tarih boyunca kim girmiştir? Örgütlenen. Sansürde ise karar devlet tarafından verilir, infaz bir şirketin API çağrısına indirgenir; engellenen hesapların sayısını devlet değil, bir derneğin gönüllü defteri tutar. Hesap verebilirliğin bu özelleşmesi, otomasyonla geri döndürülemez hâle gelir.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 12, 19, 20. AB Yapay Zekâ Yasası (2024), kamusal alanda gerçek zamanlı biyometrik tanımayı ve sosyal skorlamayı büyük ölçüde yasakladı. Emsal: bir gazetecilik soruşturmasının, Filistinlilerin telefon görüşmelerinin bir bulut altyapısında depolandığını ortaya çıkarması ve şirketin erişimi kesmek zorunda kalması (2025).

Somut karşılığı. Biyometrik kitlemel tanıma ve tahmini polisliğin kanunla yasaklanması; kamu kurumlarının gözetim sözleşmelerinin yayımlanması; içerik engelleme kararlarının gerekçeli, yayımlanmış ve yargı denetimine tabi olması; "2 saat içinde uygula, sonra yargıya git" biçimindeki düzenlemelerin kaldırılması.

Madde 14 — Yaşam hakkı: hedef olmama, öldürme kararının otomasyonu yasağı

Hiç kimse, yapay zekâ ile seçilen bir hedefe dönüştürülemez; hiçbir sistem, insan yaşamına son verme kararını kendi başına veremez.

Ne diyor. İnsan yaşamına son verme kararı, hiçbir aşamada bir modele devredilemez: ne hedef listesi üretiminde, ne hedef seçiminde, ne ateşleme kararında. "İnsan döngüde" formülü yetmez — bir dakikada yüz hedefi onaylayan insan, döngüde değil, düğmede'dir.

Neden gerekli. Hedefleme sistemleri artık kuramsal değil, belgelenmiş pratiktir: bir ordunun on binlerce kişilik hedef listelerini istatistiksel modellerle ürettiği ve insan onayının saniyelerle ölçüldüğü haberleri 2024'ten beri kamuoyundadır. Bu sistemler, bulut ve model sağlayıcıları olmadan çalışmaz; yani zincirin her halkası — çip, bulut, model, etiketçi — bir hedefleme kararının parçasıdır.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 3: yaşam hakkı. Uluslararası insancıl hukukun ayırım ve orantılılık ilkeleri. BM Genel Sekreteri'nin ve Kızılhaç'ın otonom silah sistemlerine karşı çağrıları; BM Genel Kurulu'nun 2023 ve 2024 kararları. Emsal: Google çalışanlarının 2018'de Project Maven'a karşı örgütlenip şirkete sözleşmeyi yenilememe kararı aldırması.

Somut karşılığı. Otonom öldürücü silah sistemlerinin uluslararası sözleşmeyle yasaklanması ve Türkiye'nin buna öncülük etmesi; ulusal düzeyde hedefleme amaçlı yapay zekâ kullanımının ve buna altyapı sağlamanın yasaklanması; Madde 7'deki ret hakkının bu alanda mutlak olması.

Madde 15 — Hakların kötüye kullanılamazlığı ve denetimin bağımsızlığı

Bu bildirgedeki hiçbir hak, bir şirketin, devletin veya kişinin bu hakları yok etmeye yönelik faaliyetine hak tanır biçimde yorumlanamaz. Bu hakların denetimi, hakları ihlal edebilecek olanın kendisine bırakılamaz.

Ne diyor. İki koruma. Birincisi, bildirgenin kendisine karşı kullanılmasına karşı: "ifade özgürlüğü" adına gözetim savunulamaz, "erişim hakkı" adına tekel meşrulaştırılamaz, "güvenlik" adına örgütlenme engellenemez. İkincisi, denetimin özneleşmesine karşı: bu hakların uygulanıp uygulanmadığını, hakları ihlal edebilecek olanın kendisi denetleyemez.

Neden gerekli. Bugünkü "yapay zekâ güvenliği" mimarisi tam olarak bunu yapıyor: şirket kuralı yazıyor, şirket denetliyor, şirket rapor ediyor, şirket "sorumlu" olduğunu ilan ediyor. Kamuya danışma süreçleri, gündemi sahibinin belirlediği, sonucu sahibinin yorumladığı biçimsel süreçlerdir. Türkiye'deki iş güvenliği uzmanlığı rejimi bunun en acı örneğidir: uzmanı işveren seçer, işveren öder, işveren çıkarabilir — ve işçiler ölmeye devam eder.

Dayanak ve emsal. İHEB md. 30: bildirgedeki hiçbir hükmün, hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik faaliyete hak tanır biçimde yorumlanamayacağı. Emsal: bağımsız düzenleyici kurum ilkesi — seçen, ödeyen ve yaptırım uygulayan üç sorunun yanıtı "şirket" olamaz.

Somut karşılığı. Kamu ve emek örgütlerince seçilen, kamusal bütçeli (sektörden zorunlu katkıyla ama şirketle sözleşme ilişkisi olmadan), ürünü durdurma, para cezası kesme ve ruhsat iptal etme yetkisine sahip bağımsız denetim kurumu. Kurul tutanaklarının açık olması. Ve bu bildirgenin kendi denetimi için: her sürümde, kimin hangi maddeyi hangi gerekçeyle eleştirdiğinin kayda geçmesi.

Bildirge'nin Bir Sayfalık Hâli

Bir pankarta, bir bültene, bir sözleşme ekine sığacak biçimde:

1. Bilimsel ilerlemeden herkes yararlanır.
 2. Emeğinin nerede kullanıldığını bilirsin.
 3. Kopyan için rıza senindir; grevde askıya alırsın.
 4. Hakkındaki kararı insan verir, insan inceler, insana itiraz edersin.
 5. Nasıl ölçüldüğünü bilirsin; duygun, sağlığın, sendikan ölçülemez.
 6. Nerede, nasıl çalışırsan çalış, örgütlenirsin.
 7. Zararlı işi reddedersin; bedel ödemezsin.
 8. İfşa edersin; korunursun.
 9. Verimlilik artarsa iş günün kısalır.
 10. Sistemi anlarsın; anlaşılmaz sistem ihlaldir.
 11. Kendi dilinde, kendi bedeninde, ücretsiz erişirsin.
 12. Suyuna, elektriğine, toprağına sen karar verirsin.
 13. İzlenmezsin, puanlanmazsın, susturulmazsın.
 14. Hedef olmazsın; makine öldürme kararı veremez.
 15. Denetimi ihlal edene bırakmazsın.
-

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM — YAPAY ZEKÂ YAZINI: KİMDEN NE ALIYORUZ

1848 Manifestosu'nun üçüncü bölümü, kendi çağının "sosyalist ve komünist yazını"nı sınıflandırıyor ve her akımdan ne alınıp ne bırakılacağını yazıyordu: gerici sosyalizm, burjuva sosyalizmi, ütöpik sosyalizm. Bu bölüm aynı işi yapıyor. Bunu yapmamızın nedeni kibir değil, dürüstlüktür: bir manifesto kendisinden önce yazılanları okumadan yazılmaz ve okuduğunu saklamaz.

12. Burjuva yazını

Kurumsal davranış kuralları ve "sorumlu yapay zekâ" belgeleri (2023-2026). Şirketlerin kendi modelleri için yazdığı ilkeler: "insanlar yapay zekâdan önemlidir", "kesilebilir, kapatılabilir", "bağımlılık değil keskinlik". Ortak yapısı: kuralı model için yazar, sahibi için yazmaz; denetimi kendine bırakır; yaptırımı yoktur; kapsamını yalnızca kendi modelleriyle sınırlar. İçlerinde doğru maddeler vardır — şeffaflık, kapatılabilirlik, bağımlılığa karşı tasarım — ve biz o maddeleri alıp yaptırım ekliyoruz. Ama biçimin kendisi bir reklamdır.

"Pragmatist" ve "güvenlik" manifestoları. Şirketlerden ayrılan uzmanların, yapay zekâ yarışının yavaşlatılması, uluslararası koordinasyon, silah kontrolü modeli çağrıları. Doğru gördükleri: kıyamet olasılığı fetişizminin işe yaramazlığı; "durdurmak değil, yaşanabilir kılmak". Görmedikleri: tehdidi yaygınlaşmada tanımladıkları için çözümü zorunlu olarak yoğunlaşmada bulmaları; SALT ve NPT modelinin sahipler arası anlaşma ve hiyerarşinin dondurulması olduğu; tarihsel felaketleri "kurumların teknolojiye yetişememesi" olarak okuyup emperyalizmi ve sınıfı tablodan silmeleri.

Asilomar İlkeleri (2017), Montreal Bildirgesi (2018), UNESCO Tavsiyesi (2021), AB Yapay Zekâ Yasası (2024). Liberal düzenleme geleneği. En iyileri — AB Yasası'nın yüksek riskli sistem tanımı, Platform Çalışması Direktifi'nin algoritmik yönetim hükümleri — bizim asgari standardımızdır ve dördüncü bölümde savunuyoruz. Ortak sınırı: "risk" kategorisi mülkiyetten bağımsız tanımlanır; bir sistemin "yüksek riskli" olması onun kime ait olduğunu değiştirmez. Etik ilkeler, mülkiyetin yerine geçer gibi sunulur.

"Kamusal yapay zekâ" ve "kamu seçeneği" önerileri (Public AI Network, 2024; ulusal hesaplama girişimleri). Kamusal hesaplama, kamusal veri kümeleri, kamusal temel modeller. Bunları destekliyoruz — İkinci Talep tam olarak budur. Sınırı: "kamu seçeneği", tekelin yanına bir kamu kuruluşu ekler; tekelin kendisine dokunmaz. Kamusal model, üç şirketin bulutunda çalışıyorsa kamusal değildir.

Barlow'un Siber Uzak Bağımsızlık Bildirgesi (1996). Bugünkü yapay zekâ oligarklarının ideolojik büyük dedesi. Bedensiz, sınıfsız, mülkiyetsiz bir "zihin uygarlığı"; tek düşman devlet; şirket görünmez. Bir program olarak değersiz, bir belirti olarak paha biçilmez: Kaliforniya ideolojisinin en saf hâlidir ve otuz yıl sonra o "zihin uygarlığı"nın kimin mülkü olduğu ortadadır.

13. Liberter ve küçük-burjuva yazını

GNU Manifestosu (Stallman, 1985) ve özgür yazılım. Yazılımın kopyalanma maliyetinin sıfıra yakın olduğu ve dolayısıyla sahiplenilmesinin toplumsal serveti azalttığı argümanı doğrudur ve bizimdir. Kırk yıllık pratik, yazılımın meta olmadan da — hatta daha iyi — üretilebileceğini kanıtladı. Sınırı: bireysel-etik çerçeve (Altın Kural), donanımın ve ücret ilişkisinin sessizliği, ve sermayenin "açık kaynağı" tam da maliyet düşürdüğü için benimsemesi. Bugün büyük açık kaynak projelerinin çoğu tekellerin fonladığı projelerdir. **Açık olması özgür olmasını garanti etmez.** Ölçüt kod erişimi değil, denetimin kimde olduğudur.

Gerilla Açık Erişim Manifestosu (Swartz, 2008). Kamu parasıyla üretilmiş bilginin kilit altında olmasına karşı tek sayfalık, ahlaki netlikte bir çağrı. Alıyoruz: kamusal bilginin müşterek olması talebi ve "paylaşmak ahlaki bir zorunluluktur" ilkesi. Tamamlıyoruz: bireysel vicdana değil, örgütlü üreticilere — araştırmacılara, üniversite emekçilerine — seslenerek.

Creative Commons ve "açık lisans" hareketi. Kleiner'ın 2010'daki teşhisi bugün daha doğrudur: "bazı hakları saklı" lisanslar, esnek özel mülkiyeti korur ve topluluk emeğini sermayenin hasat etmesine izin verir. Bugünkü kanıt: büyük modellerin eğitim verisinin önemli bir kısmı, açık lisanslı içeriktir — ve o içeriği üretenler modelden hiçbir şey almadı. Lisans, mülkiyetin yerini tutmaz; lisans, mülkiyet rejiminin içinde bir sözleşmedir.

"Açıklık tiyatrosu." Adında "açık" kelimesi taşıyan bir laboratuvar kâr amaçsız başlayıp dünyanın en değerli kapalı şirketlerinden birine dönüşebiliyor; "açık model" diye yayımlanan sistemlerde ağırlıklar açık ama eğitim verisi, eğitim kodu ve altyapı kapalı kalabiliyor. Gerçek ölçüt üçlüdür: yeniden üretilebilirlik (veri ve yöntem dahil), geri alınamazlık (lisansın copyleft olması), yönetim (kararı kimin verdiği). Üçü birden yoksa, açıklık bir pazarlama sıfatıdır.

14. Sosyalist yazın

Burada daha dikkatli olacağız, çünkü bu metinlerin çoğu bizim akrabamızdır ve akrabaya yapılan eleştiri daha özenli olmalıdır.

Haraway, Siborg Manifestosu (1985). Sosyalist feminizmden geldi ve bir şeyi çok erken gördü: geç kapitalizm hayatı bir enformasyon sistemi olarak yeniden örgütleniyor — "tahakkümün enformatiği" — ve bu yeniden örgütlenmenin emeği kadınlaştırılmış, güvencesizleştirilmiş "ev-iş ekonomisi"dir. Bugünkü veri etiketçisi, içerik moderatörü ve platform işçisi, Haraway'ın kırk yıl önce tarif ettiği figürdür. Alıyoruz: materyalist enformasyon ekonomisi okuması ve teknolojinin ne kurtuluş ne kıyamet olduğu ilkesi. Bırakıyoruz: sonraki yıllarda sosyalist çerçeveyi zayıflatan kimlik-teorisi kayması.

Wark, Hacker Manifestosu (2004). Tarihi mülkiyet biçimleri ve sınıf çiftleri dizisi olarak okur: toprak, sermaye, şimdi enformasyon; "vektöralist" sınıf, bilginin aktığı kanalların sahibidir. Alıyoruz: platform sahipliğini ayrı bir rantıye katmanı olarak tanıma, fikri mülkiyeti çitleme olarak okuma. Birakıyoruz: "hacker"ı ücret ilişkisini soyutlamada eriten bir sınıfa şişirmesi; sermaye/emek ilişkisini genişletmek yerine yeni bir sınıf şemasıyla değiştirmesi.

Kleiner, Telekomünist Manifesto (2010). Bu metinle en yakın akrabalığımız var ve en çok tartışacağımız da odur. Üç kalıcı dersi vardır. Birincisi, **ağ mimarisi politiktir**: eşitler arası ağ mimari olarak rant toplayamaz, merkezî platform mimari olarak toplar; Web 2.0, sermayenin eşitler arası üretime karşı önleyici saldırısıdır. İkincisi, **maddi olmayan müşterek diye bir şey yoktur**: özgür yazılım da ansiklopedi de bilgisayar, elektrik, kira ve yemek gerektirir; üretim araçları müşterekleşmedikçe özgür bilgi sermayenin girdisi olur. Üçüncüsü, **copyleft'in sınırı**: yazılım için işlediği yerde kültür için işlemez, çünkü sermaye yazılımı fonlar ama kültürü hasat eder. Bu üç dersi bütünüyle alıyoruz.

Birakıyoruz: "girişim komünizmi"nin — tahvil ihracıyla mülk edinip kira gelirini eşit paylaşan federasyon — mutualist, Proudhoncu sınırı; devleti ele geçirmek yerine devletten "bölge dışına" çıkma fikri; ve **lisans-olarak-strateji yanılsaması** — "copyfarleft" lisansı, işçi kooperatiflerinin de sermaye gibi davranabileceğini ve lisansın kimin "ücretli emek sömürdüğünü" denetleyemeyeceğini göremez. Kleiner'ın metninde eksik olan, bizim metnimizin dördüncü bölümüdür: örgütlü işçi sınıfı bir siyasal özne olarak orada yoktur.

Srnicek ve Williams, Hızlandırmacı Manifesto (2013). Solun "halk siyaseti"ne — yerelcilik, yataycılık, anlıkçılık — hapsediği ve planlamayı, teknik yetkinliği, ölçeği geri alması gerektiği tespiti doğrudur. Cybersyn'i kayıp bir gelecek olarak hatırlatmaları değerlidir. Birakıyoruz: teknolojiye "gizli kurtuluş potansiyeli" arayan üretici güçler determinizmi; "solun Mont Pelerin'i" — bir düşünce kuruluşu ağı — olarak değişim modeli; ve işyerinin, grevin, örgütlü işçinin neredeyse yokluğu. Cunningham'ın sorusu yerindedir: "Prometheus'ları kim?"

Bastani, Tam Otomatik Lüks Komünizm (2019). Bolluğun teknik değil siyasal bir soru olduğu ilkesini ve Evrensel Temel Hizmetler önerisini alıyoruz. Birakıyoruz: "bilgi özgür olmak ister" ve Moore Yasası gibi soyut "yasaları" sınıf failliğinin yerine koyması; ekolojik Prometheusçuluk (asteroit madenciliği bir mekânsal düzeltmedir, çözüm değil); emperyalizmin yokluğu — kobaltı kim çıkaracak; ve işçi sınıfı iktidarı teorisi olmayan, seçime dayalı, devlet merkezli yol.

Kovel ve Löwy, Ekososyalist Manifesto (2001). Ekolojik krizle toplumsal krizin tek bir kriz — sermayenin genişleme zorunluluğu — olduğu tezi, kullanım değeri için üretim, demokratik planlama, ihtiyaçların niteliksel dönüşümü: neredeyse tamamını alıyoruz. Tek eksiği, 2001'de hesaplama ve veriden söz etmemesidir. Bu metnin İkinci Talebi — veri merkezinin enerjisi, suyu, madeni — Ekososyalist Manifesto'nun yapay zekâ çağına uzatılmasıdır.

McQuillan, Yapay Zekâya Direnmek (2022). Yapay zekânın bir "kemer sıkma teknolojisi" olduğu — kıtlığı insanları sıralayıp paylaştırarak yönetmenin aracı — tespiti, "etik" ve "sorumlu yapay zekâ" çerçevelerinin sistemi meşrulaştırdığı eleştirisi, ve **işçi konseyleri ile halk konseylerini** teknoloji üzerinde karar organı olarak önermesi: alıyoruz. Lucas Planı'nı model

olarak hatırlatması değerlidir. Bırakıyoruz: devleti yalnızca düşman olarak gören otonomist çerçeve; hesaplamanın, verinin ve altyapının **toplumsal mülkiyeti** sorusunun sorulmaması. "Hesaplamayı azaltma" bir plan gerektirir, yalnızca ret değil.

Emek örgütlerinin metinleri (2016-2026). İngiltere İşçi Partisi'nin *Dijital Demokrasi Manifestosu* (2016: kamusal ağ, kamusal yazılımın açık kaynak olması, sendika haklı platform kooperatifleri); DiEM25'in *Teknolojik Egemenlik* (2019: zorunlu birlikte işlerlik, veri müşterekleri, kamu araştırmasının katılımcı bütçelenmesi); TUC'un *Yapay Zekâ Yasa Tasarısı* (2024: işyeri risk değerlendirmesi, sendikaya danışma zorunluluğu, insan yeniden inceleme hakkı, ispat yükünün tersine çevrilmesi); AFL-CIO'nun *Önce İşçiler Girişimi* (2025); Teknoloji İşçileri Koalisyonu'nun *İşçiler Karar Verir* (2025). Bunlar manifesto değil, programdır — ve tam da bu yüzden en değerli akrabalarımızdır. On Talep'in yarısı bu metinlerden süzülmüştür.

Veri İşçileri Soruşturması (DAIR / Miceli, 2024). Marx'ın 1880 tarihli *İşçi Anketi*'ni doğrudan model alan, veri işçilerinin kendi koşullarını kendi seslerinden — podcast, belgesel, çizgi roman, deneme — anlattığı proje. Kenya'da saatte 2 dolar, Arjantin'de 1,70 dolar, gizlilik sözleşmeleri, travma, gözetim. Bu, yazının değil, yöntemin akrabalıdır: bir sınıfın koşulunu o sınıfın kendisine sormak. Bu manifesto, o soruşturmanın yanıtlarından biri olmak istiyor.

15. Değerlendirme tablosu

Metin	Yıl	Aldığımız	Bıraktığımız
Orman Şartı	1217	Geçim hakkının çitlemeye karşı yazılı savunusu	—
Luddite talepleri	1811-16	Makinenin <i>nasıl</i> sokulacağına söz hakkı	Hedefin seçimi (alet değil, aletin mülkiyeti)
Komünist Manifesto	1848	Yapı, yöntem, on önlem biçimi, sınıf öznesi	— (güncellenir, bırakılmaz)
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	1948	md. 12, 19, 20, 23, 24, 26, 27; hak dili	Yaptırımsızlık
Lucas Planı	1976	İşçilerin alternatif üretim planı; "toplumsal yararlı üretim"	— (uygulanmadı; ders: yalnız plan yetmez, güç gerekir)
Cybersyn	1971-73	Sosyalist planlamanın hesaplama ile mümkünlüğü; işçi katılımı tasarımı	Merkeziyetçilik riski; tek bilgisayar
Haraway	1985	Tahakkümün enformatiği; ev-iş ekonomisi	Kimlik-teorisi kayması
GNU	1985	Yazılım meta olmadan üretilebilir	Bireysel etik; donanım ve ücret sessizliği

Metin	Yıl	Aldığımız	Bıraktığımız
Barlow	1996	Hiçbir şey (belirti olarak: Kaliforniya ideolojisi)	Tamamı
Wark	2004	Vektör sahipliği; fikri mülkiyet = çitleme	"Hacker sınıfı" şişirmesi
Swartz	2008	Kamusal bilgi müşterektir	Bireysel vicdan → örgütlü üretici
Kleiner	2010	Ağ mimarisi politiktir; maddi müşterek; copyleft'in sınırı	Mutualizm; devletten kaçış; lisans-strateji
Srnicek-Williams	2013	Planlamayı, ölçeği, yetkinliği geri alma	Determinizm; düşünce kuruluşu modeli; işçi yokluğu
Bastani	2019	Bolluk siyasaldır; Evrensel Temel Hizmetler	Determinizm; ekoloji; emperyalizm; seçimcilik
Kovel-Löwy	2001	Neredeyse tamamı	Hesaplama ve veri eksikliği (tamamlanır)
McQuillan	2022	Kemer sıkma teknolojisi; işçi/halk konseyleri; etik-yıkama eleştirisi	Otonomizm; mülkiyet sorusunun eksikliği
Kurumsal davranış kuralları	2023-26	Şeffaflık, kapatılabilirlik, bağımlılığa karşı tasarım maddeleri (yaptırım eklenerek)	Biçimin kendisi
Sendika programları	2016-26	On Talep'in yarısı	— (ölçeği büyütülür)
Veri İşçileri Soruşturması	2024	Yöntem: sınıfa kendi koşulunu sormak	—

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM — ÖTEKİ HAREKETLERLE İLİŞKİMİZ

1848 metninin dördüncü bölümü kısaydı ve bir tek şeyi söylüyordu: komünistler, mevcut düzene karşı her devrimci hareketi destekler, ama her hareketin içinde mülkiyet sorusunu öne çıkarır. Aynısını söylüyoruz ve somutlaştırıyoruz.

16. Sendikalar ve işçi mücadeleleri

Son üç yıl, yapay zekâ karşısında işçilerin bir şey kazanabileceğini kanıtladı — ve kazananların hiçbirini bir davranış kuralları metniyle kazanmadı.

Hollywood, 2023. Amerikan Yazarlar Sendikası 148 gün grev yaptı ve sözleşmeye şunu yazdırdı: yapay zekâ "yazar" değildir; ürettiği hiçbir şey "edebî malzeme" sayılmaz; şirket yazara yapay zekâ kullanmayı dayatamaz; yazara verilen malzemede yapay zekâ varsa bildirilmek zorundadır. Oyuncular Sendikası 118 gün grev yaptı ve dijital kopya için açık rıza, kullanım başına ücret ve kopyanın figüran sayısını düşürmek için kullanılamayacağı hükmünü aldı. 2025'te oyun oyuncularını on bir aylık grevle, **grev sırasında rızayı askıya alma hakkını** sözleşmeye yazdırdı — bir grevde emeğini çekmenin dijital çağdaki karşılığı budur.

Nairobi, 2023. OpenAI, Meta ve TikTok için içerik moderasyonu yapan yüz elli işçi, Afrika İçerik Moderatörleri Sendikası'nı kurdu. Kenya mahkemeleri, Meta'nın Kenya'da dava edilebileceğine, fiilî işveren sayılabileceğine karar verdi; davalar sürüyor. Saatte 1,32 dolara çalışanlar, dünyanın en değerli şirketini kendi ülkelerinin mahkemesine çıkardı.

Bologna, 2020; Amsterdam, 2023; Paris, 2024. Bir İtalyan mahkemesi, Deliveroo'nun kuryeleri "güvenilirlik" puanıyla sıralayan algoritmasının grevi hastalıktan ayırt etmediği için ayrımcı olduğuna hükmetti — Avrupa'da bir algoritmanın ayrımcı bulunduğu ilk karar. Hollanda mahkemesi, Uber'in sürücüleri "robot-işten çıkarma"sını GDPR'a aykırı buldu ve şirkete 584 bin avro ceza kesti. Fransız veri kurumu, Amazon'un depo işçilerini saniye hesabıyla izlemesine 32 milyon avro ceza verdi.

Seattle, 2025. Microsoft çalışanları şirketin İsrail ordusuyla sözleşmelerine karşı örgütlendi; şirket onları kovdu; birkaç ay sonra, gazetecilerin ifşasıyla birleşen baskı, şirkete bir istihbarat biriminin erişimini kestirdi. Sözleşmeyi durduran, şirketin aynı ay yayımladığı hümanist ilkeler değil, kovulmayı göze alan işçilerdi.

Kaliforniya, 2024-2026. Hemşireler, "hemşireye güven, yapay zekâyâ değil" pankartıyla klinik kararların sohbet robotlarına devrine karşı yürüdü; 2026'da on binlercesi grev yaptı. **Kore, 2024-2026.** Samsung işçileri, tarihte ilk kez grev yaptı ve 2026'da yapay zekâ bellek patlamasından pay talep etti.

Bu mücadelelerle ilişkimiz nettir: **hepsini destekliyoruz, hepsinin içinde mülkiyet sorusunu soruyoruz.** Bir sözleşmeye "yapay zekâ yazar değildir" yazdırmak büyük bir kazanımdır; o modelin kime ait olduğu sorusu ise sözleşmenin dışında kalır. Biz o soruyu sözleşmenin içine taşımak istiyoruz.

Sendikalara somut önerimiz: Bu metnin On Talebi ve Bildirgesi, toplu sözleşme masasına madde madde taşınabilir. V, VI, VII ve IX numaralı talepler bugün, bu yıl, herhangi bir işyerinde pazarlığa konu edilebilir.

17. Ekolojik direniş

Veri merkezine karşı direnen her topluluk bizim müttefikimizdir; çoğu bunu bilmeden bizim programımızı uyguluyor.

Şili'de Cerrillos mahallesi, Google'ın kuraklıkta yeraltı suyu çekmesine karşı çevre mahkemesine gitti ve 2024'te kazandı; şirket hava soğutmaya geçmek zorunda kaldı. Uruguay'da, Montevideo'nun içme suyunun tükendiği 2023 yazında Google'ın günde 7,6 milyon litre su isteyen projesi protestolarla küçültüldü. Arizona'da Tucson Belediye Meclisi, "Çölde Veri Merkezi Olmaz" kampanyası sonrasında 2025'te oybirliğiyle projeyi reddetti. İspanya'da "Bulutun Nehrimi Kurutuyor" hareketi, Meta'nın ve Amazon'un su tahsislerini teşhir ediyor. İrlanda, Dublin'de yeni bağlantılara fiilî moratoryum ilan etti.

Bu hareketlerle ilişkimiz: **su ve enerji sorusu, mülkiyet sorusunun en somut yerel biçimidir.** Bir havzanın suyunu kimin kullanacağı sorusu, bir modelin kime ait olduğu sorusuyla aynı sorudur. Onların "hayır"ı, bizim İkinci Talebimizdir. Ve bizim onlara söyleyeceğimiz şey, ekososyalist manifestonun söylediğidir: sorun şu veri merkezi değil, veri merkezini bir şirketin kâr planı olarak kuran sistemdir; hava soğutmalı tekel de tekeldir.

Türkiye için özel not: Ülke 2030'a kadar 1 gigavat veri merkezi hedefliyor. Bu yaklaşık 7,5 ile 10 teravat-saat yıllık elektrik demektir ve plan su kullanımına dair tek bir sınır içermiyor. Bugün Türkiye'de bir veri merkezine karşı örgütlü yerel direniş kaydedilmemiştir. Bu, sorun olmadığı anlamına gelmez; henüz sorulmadığı anlamına gelir. Her projenin su ve enerji bütçesini sormak, bu ülkedeki ilk somut görevdir.

18. Dijital haklar hareketi

Mahremiyet, ifade özgürlüğü, sansüre karşı mücadele, açık erişim: bu hareketin her kazanımı bizim kazanımımızdır ve her sınırı bizim başlangıç noktamızdır.

Ortak zeminimiz geniştir. Kitlesele gözetime, biyometrik tanımaya, sansür altyapısına karşı mücadelede omuz omuzayız. Sansür kararının devlet tarafından verilip infazının bir şirketin API çağrısına indirgenmesini ilk teşhir edenler bu harekettir. Engellenen hesapların sayımını devletin değil bir derneğin gönüllü defterinin tuttuğunu göstermek, hesap verebilirliğin özelleşmesini görünür kılmaktır.

Farkımız da nettir: Dijital haklar hareketi çoğu zaman **bireysel hak** diliyle konuşur — benim verim, benim rızam, benim mahremiyetim. Bu dil gereklidir ve yetersizdir. Kimsenin okumadığı bir kullanım sözleşmesine basılan "kabul ediyorum" düğmesi rıza üretmez; bireysel pazarlık, tekel karşısında yapısal olarak kaybeder. Bizim önerimiz **kolektif haktır**: veri kooperatifleri, güven kurumları, sektörel toplu veri sözleşmeleri, ve verinin müşterek rejimi. Mahremiyet bir bireyin kapısı değil, bir sınıfın duvarıdır.

19. Türkiye

Bu metin Türkiye'de, Türkçe yazıldı ve bu ülkenin kendi geleneğine yaslanıyor.

Bu ülkede bilgi müştereklerinin bir geleneği vardır. İnternetin bu ülkeye kamusal bir olanak olarak getirilmesi mücadelesi; Linux Kullanıcıları Derneği ve İnternet Teknolojileri Derneği'nin kurulması; Özgür Yazılım ve Linux Günleri'nin on binlerce kişiye ulaşması — bunların hepsi **Mustafa Akgül** ve onunla birlikte çalışanların eseridir. Akgül'ün savunduğu şey bir lisans tekniği değil, bir kamusalılık fikriydi. Bu metin o fikrin devamıdır. Ve bu ülkede bilişim emeğinin örgütlenmesi fikrinin de bir öncüsü vardır: **Necdet Bulut** — bilgisayar mühendisliğinin bu ülkedeki kuruluşunda emeği olan, 1978'de katledilen sosyalist bilim insanı.

Bugünkü tablo: Türkiye'nin 2026-2030 Yapay Zekâ Eylem Planı, yapay zekâyı bir kalkınma ve güvenlik meselesi olarak kuruyor; o teknolojinin altında çalışacak yüz binlerce kamu emekçisi ve milyonlarca işçi hakkında tek cümle içermiyor. ILO'nun Platform Sözleşmesi'nin kabul edildiği günün ertesinde açıklandı ve Sözleşme'den söz etmedi. Bilişim işçilerinin örgütlenmesi yüzde 1 işkolu barajıyla fiilen engelleniyor; bilişim ayrı bir işkolu olarak tanınmıyor. Kamu kurumlarının hangi modeli hangi sözleşmeyle kullandığı bilinmiyor. Kişisel verinin devletteki güvenliği bile sağlanamamışken, "dijital mahremiyet" uyarıları vatandaşa yöneltiliyor.

Bu tabloda müttefiklerimiz: Bilgisayar Mühendisleri Odası'nın toplumdan yana bilişim politikası çağırısı; bilişim sendikası kurma girişimleri ve Umut-Sen gibi işkolu engelini aşmaya dönük pratikler; öğretmen sendikalarının eğitimde yapay zekâ tartışması; kurye ve depo işçilerinin algoritmik yönetime karşı mücadelesi — bilişim işçisinin doğal ittifak halkası.

Türkiye için beş acil talep, On Talep'in içinden: 1. ILO 193 sayılı Sözleşme onaylansın ve iç hukuka aktarılsın. 2. Bilişim ayrı işkolu olarak tanınsın; yüzde 1 barajı kaldırılsın. 3. Kamu kurumlarının yapay zekâ sözleşmeleri yayımlansın. 4. Her veri merkezi projesinin su ve enerji bütçesi açıklansın; yerel yönetimin vetosu tanınsın. 5. Kamu parasıyla üretilen her model açık olsun; kamu verisiyle eğitilen modele kamu ücretsiz erişsin.

20. Enternasyonal

Bu maddelerin tek ülkede uygulanması, sermayeyi başka ülkeye taşır. Veri etiketleme Kenya'dan Filipinler'e, veri merkezi İrlanda'dan İspanya'ya, model eğitimi bir yargı alanından ötekine kayar. Bu, bir ulusal programın imkânsızlığı değil, yetersizliğidir.

Gerekli olan, iki devletin kırmızı telefonu değil, iki ülkenin bilişim işçilerinin hattıdır. Uluslararası sendika federasyonları, çokuluslu şirketlerde küresel çerçeve sözleşmeleri, sınır ötesi dayanışma ağları, ve yapay zekâ zincirinin her halkasındaki işçileri — Tayvan'daki çip işçisini, Kongo'daki madenciyi, Nairobi'deki moderatörü, Seattle'daki mühendisi, İstanbul'daki kuryeyi — aynı masada gören bir örgütlenme.

Bu metin bunun için CC BY-SA ile yayımlandı ve çeviriye açıktır. Her çeviri, o ülkenin kendi On Talebini ekleyebilir. Kaynak metnin sahipliği yoktur; yalnızca ilk sürümü vardır.

SONUÇ — GENEL ZEKÂNIN ÜRETİCİLERİ

Bu metin bir kavramla başladı: genel zekâ. Bir cümleyle bitiyor.

Yapay zekâ denilen şey, hepimizin zekâsıdır. Kitaplarımız, cümlelerimiz, kodlarımız, düzeltmelerimiz, etiketlerimiz, saatlerimiz, suyumuz, elektriğimiz. İnsanüstü zekâ olarak sunulan şey, kolektif emeğimizin damıtılmış hâlidir. Bunun sahibi olmaya kalkan, tarihte ilk kez insanlığın düşünme yeteneğinin tapusunu istiyor.

Bu tapuyu vermiyoruz.

Talebimiz tazminat değil, iadedir. Bir kesinti değil, bir geri alma. Yapay zekâyâ karşı değiliz; onun bize ait olduğunu söylüyoruz.

Bunu söylerken yalnız değiliz. Bu metni yazarken, dünyanın her yerinde bu cümlenin bir parçasını zaten söylemekte olan insanlar vardı: bir sözleşmeye "yapay zekâ yazar değildir" yazdıran senaristler; kendi ülkelerinin mahkemesinde dünyanın en büyük şirketini dava eden moderatörler; havzanın suyunu savunan mahalleliler; kovulmayı göze alan mühendisler; işyerinde "bu sistem beni nasıl ölçüyor" diye soran kuryeler; ansiklopediyi ücretsiz tutan gönüllüler; on yıl önce bu ülkeye özgür yazılımı bir kamusal fikri olarak getirenler.

Sayıcı az değiller. Dağınıklar. Bu metin, o dağınıklığın ortak bir cümle etrafında toplanması için yazıldı.

1848'de yazılanın son cümlesi, kaybedecek şeyi zincirlerden ibaret olanlara sesleniyordu. Bizim kaybedecek bir şeyimiz var: bizden alınan zekâ. Ve kazanacağımız bir şey var: onu geri almak — ve onunla, ilk kez, insanlığın bütün bilgisini insanlığın bütün ihtiyaçları için kullanabilecek bir dünya.

Carl Sagan, dört milyar kilometre öteden çekilmiş bir fotoğraftaki soluk mavi noktaya bakıp "üzerinde sevdiğiniz herkesin yaşadığı yer" demişti. O noktadan bakınca ne bir şirket görünür, ne bir sunucu, ne bir lisans. Tek bir tür görünür, tek bir yerde, tek bir birikmiş zekâyla.

O zekâ bizimdir. Geri alıyoruz.

Ve geri aldığımızda ortaya çıkacak olan, yalnızca mülkiyeti değişmiş bir makine değildir. Bilgisi müşterek olan bir insanlıktır: üreten, paylaşan, birbirinden öğrenen ve öğrendiğini kimseye kiralamayan bir tür. Bu blogda ona bir ad vermiştik — *homo commonans*, müşterekleşen insan. O ad bir sınıfın adı değil, bir ufkun adıdır. Manifestonun faili sosyalisttir; ufku *commonans*.

Genel zekânın üreticileri, birleşin.

EKLER

EK A — KRONOLOJİ: 1217'DEN 2026'YA

Çitlemenin ve müşteregin, makinenin ve makineyi geri almanın tarihi.

Tarih	Olay	Bu metin için anlamı
6 Kasım 1217	Orman Şartı: özgür insanlara ormanda odun, otlak, turba hakkı; kralın geyiğini alana idam cezası kaldırılır	Geçim hakkının çitlemeye karşı ilk yazılı savunusu
1709	Anne Yasası: ilk modern telif kanunu	Bilginin yasayla kılınmasının başlangıcı
11 Mart 1811	Luddite hareketi Nottinghamshire'da başlar	Makinenin <i>nasıl</i> sokulacağına söz hakkı talebi
27 Şubat 1812	Byron'ın Lordlar Kamarası'nda Çerçeve Kırma Yasası'na karşı konuşması; yasa makine kırmayı idamla cezalandırır	Devletin makine sahibinin yanında konumlanışı
Ocak 1813	York'ta on yedi Luddite asılır	—
Şubat 1848	<i>Komünist Parti Manifestosu</i>	Bu metnin yapısal modeli
1857-58	Marx, <i>Grundrisse</i> , "Makineler Üzerine Fragman": genel zekâ	Bu metnin merkez kavramı
1867	<i>Kapital</i> I, 15. Bölüm: makine ile makinenin kapitalist kullanımı arasındaki ayrım	Bu metnin merkez ayrımı
1880	Marx'ın <i>İşçi Anketi</i>	Veri İşçileri Soruşturması'nın (2024) modeli
10 Aralık 1948	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, md. 23, 24, 27	Bildirge'nin hak dili
1959	Kitov'un Kruşçev'e sivil-askerî ağ önerisi; reddedilir	—
1962	Gluşkov OGAS'ı önerir: 20.000 terminalli planlama ağı	Sosyalist hesaplamanın ilk büyük tasarımı
1 Ekim 1970	Politbüro OGAS'ı budar; bakanlıklar kendi sistemlerini tercih eder	Ders: teknik değil kurumsal başarısızlık

Tarih	Olay	Bu metin için anlamı
Temmuz 1971	Fernando Flores, Stafford Beer'i Şili'ye davet eder	Cybersyn başlar
Ekim 1972	Kamyon patronlarının grevi; Cybernet telex ağı günde ~2.000 mesajla ekonomiyi ayakta tutar	Sosyalist planlamanın tek operasyonel kanıtı
11 Eylül 1973	Şili'de darbe; Opsroom yok edilir	—
Kasım 1974 – Ocak 1976	Lucas Aerospace Birleşik Komitesi, ~150 ürünlik Alternatif Kurumsal Plan'ı hazırlar	İşçilerin teknolojiyi kendi elleriyle tasarlaması
1978	Necdet Bulut katledilir	Türkiye'de bilişim ve sosyalizm bağının ilk kurbanı
1985	Stallman, <i>GNU Manifestosu</i> ; Haraway, <i>Siborg Manifestosu</i>	Özgür yazılım ve sosyalist feminist enformasyon eleştirisi aynı yıl
8 Şubat 1996	Barlow, <i>Siber Uzay Bağımsızlık Bildirgesi</i> (Davos'ta yazıldı)	Kaliforniya ideolojisinin manifestosu
Eylül 2001	Kovel ve Löwy, <i>Ekososyalist Manifesto</i>	—
2004	Wark, <i>Hacker Manifestosu</i>	—
Temmuz 2008	Swartz, <i>Gerilla Açık Erişim Manifestosu</i>	—
2010	Kleiner, <i>Telekomünist Manifesto</i>	En yakın akrabamız
Ocak 2013	Aaron Swartz yaşamını yitirir	—
14 Mayıs 2013	Srnicek ve Williams, <i>Hızlandırmacı Manifesto</i>	—
Ağustos 2016	İngiltere İşçi Partisi, <i>Dijital Demokrasi Manifestosu</i>	—
2017	ICO: Royal Free–DeepMind veri aktarımı hukuka aykırı (1,6 milyon hasta)	—
2022	McQuillan, <i>Yapay Zekâya Direnmek</i>	—
18 Ocak 2023	TIME: OpenAI'nın Kenyalı etiketçileri saatte 1,32–2 dolar alıyor	Görünmeyen emeğin görünür olması
1 Mayıs 2023	Nairobi: Afrika İçerik Moderatörleri Sendikası kurulur	—

Tarih	Olay	Bu metin için anlamı
2 Mayıs – 27 Eylül 2023	WGA grevi, 148 gün; md. 72: yapay zekâ yazar değildir	İlk büyük sözleşme kazanımı
14 Temmuz – 9 Kasım 2023	SAG-AFTRA grevi, 118 gün; dijital kopya için rıza ve ücret	—
31 Aralık 2020	Bologna: Deliveroo algoritması ayrımcı bulunur	Avrupa'da ilk
4 Nisan 2023	Amsterdam: Uber'in otomatik işten çıkarması GDPR'a aykırı	—
18 Nisan 2024	TUC, <i>Yapay Zekâ (Düzenleme ve İstihdam Hakları) Yasa Tasarısı</i>	—
8 Temmuz 2024	DAIR, <i>Veri İşçileri Soruşturması</i>	Yöntem: sınıfa sormak
23 Ekim 2024	AB Platform Çalışması Direktifi (2024/2831)	Algoritmik yönetimde asgari standart
2025	Microsoft, İsrail ordusu sözleşmelerine karşı örgütlenen çalışanları kovar; Eylül'de Birim 8200'e erişimi keser	Sözleşmeyi durduran metin değil, işçi
9 Temmuz 2025	SAG-AFTRA oyun sözleşmesi: grevde rızayı askıya alma hakkı	—
6 Ağustos 2025	Tucson, "Project Blue" veri merkezini oybirliğiyle reddeder	—
12 Haziran 2026	ILO 193 sayılı Platform Ekonomisinde İnsana Yakışır İş Sözleşmesi (406-8-36)	—
13 Haziran 2026	Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı açıklanır; ILO'dan söz etmez	—
14-15 Eylül 2026	Microsoft "Hümanist Yapay Zekâ" davranış kuralları; "Pragmatist Manifesto"	Bu metnin yazılma vesilesi
Eylül 2026	<i>Sosyalist Yapay Zekâ Manifestosu</i> , sürüm 1.0.9	—

EK B — MANİFESTOLAR: KİME SESLENİYOR, KİMİ BAĞLIYOR

	Kurumsal davranış kuralları	Pragmatist / güvenlik manifestoları	Liberal düzenleme (AB, UNESCO)	Liberter (Barlow, GNU)	Sol- hızlandırmacı	Bu metin
Öznesi	Model	"Biz" (insanlık)	Sistem (risk kategorisi)	Birey, hacker	Sol entelijansiya, devlet	Üretenler: işçi, kullanıcı, topluluk
Muhatabı	Kullanıcı	Politika yapıcılar	Sağlayıcı ve dağıtıcı	Devlet (düşman olarak)	Sol partiler	Sendika, oda, kooperatif, meclis
Neyi bağlar	Modelin davranışı	Şirketler arası koordinasyon	Sistemin risk sınıfı	Hiçbir şeyi	Politika	Sahibin tasarrufu
Mülkiyet sorusu	Yok	Yok	Yok	Yok (bilgi için: kısmen)	Kısmen	Merkezde
Emek sorusu	Yok	Yok	Kısmen (Platform Direktifi)	Yok	Kısmen	Merkezde
Ekoloji	Yok	Yok	Kısmen	Yok	Zayıf	İkinci Talep
Yaptırımı	Beyan	Öneri	İdari ceza	Yok	Seçim	Yasa + toplu sözleşme + işçi vetosu
Denetçi	Şirket	Şirketler arası kurul	Ulusal otorite	—	—	Kamu + emek örgütü; durdurma yetkili

EK C — RAKAMLAR

Her rakamın kaynağı Ek D'dedir. Hesaplanmış oranlar bize aittir ve öyle belirtilmiştir.

Enerji ve su - Veri merkezlerinin küresel elektrik tüketimi: **415 TWh (2024)**, dünya tüketiminin ~%1,5'i; **~945 TWh (2030 projeksiyonu)**. Tüketim 2025'te %17 arttı. (IEA) - Google: 2024 su tüketimi **~30 milyar litre** (+%28), 27 milyar litresi içme suyu niteliğinde; emisyon 2019'a göre **+%51 (2024)**, **+%81 (2025)**. (Google çevre raporları) - Microsoft: emisyon 2020 tabanına göre **+%23,4**; yapay zekâ veri merkezi inşaatına bağlanıyor. (Microsoft 2025 raporu) - İrlanda: veri merkezleri ölçülen elektriğin **%5'i (2015) → %23'ü (2025)**. (CSO) - Uruguay: Google projesinin ilk tasarımı günde **7,6 milyon litre** içme suyu. (DCD) - Türkiye: 2030 hedefi **1 GW** veri merkezi; ~7,5-10,4 TWh/yıl (Yeşil Haber hesabı); su sınırı yok.

Yoğunlaşma - Bulut: AWS %29 + Microsoft %20 + Google %13 = **%63** (2025 Ç3, Synergy). Omdia: %66. - Yapay zekâ hızlandırıcı: Nvidia **~%80** (analist tahmin aralığı %80-90+). - Beş büyük şirketin sermaye harcaması: **~440 milyar dolar (2025)**; **>600 milyar dolar (2026 tahmini)**.

Emek - Çevrimiçi parça iş yapanlar: **154-435 milyon** (Dünya Bankası 2023; üst sınır tartışmalı — Casilli). Platform işçisi: **~150 milyon** (ILO 2026). - Kenya, OpenAI/Sama etiketçileri: **saatte 1,32-2 dolar**; OpenAI'nin Sama'ya ödediği: saatte 12,50 dolar (TIME 2023). *Hesabımız: işçinin payı, ödenen bedelin %11-16'sı*. - Arjantin veri işçileri: saatte 1,70 dolar (DAIR 2024). - WGA grevi: 148 gün; SAG-AFTRA: 118 gün; oyun grevi: ~11 ay. - ILO 193: 406 evet, 8 hayır, 36 çekimser; hayır diyen hükümetler: ABD, Yeni Zelanda. - Uber cezası: 584.000 avro; Deliveroo: 50.000 avro; Amazon Fransa: 32 milyon avro.

Tarih - Luddite'lara karşı gönderilen asker: ~12.000. York'ta asılan: 17. - Lucas Planı: ~150 ürün tasarımı. - Cybersyn: ~500 telex; Ekim 1972'de günde ~2.000 mesaj. - OGAS: 20.000 yerel terminal, ~200 bölge merkezi (tasarım).

EK D — KAYNAKÇA

Klasik metinler (kamuya açık) - Marx, K. ve Engels, F. *Komünist Parti Manifestosu* (1848). — <https://www.marxists.org/turkce/m-e/1848/manifest/kpm.htm> - Marx, K. *Grundrisse*, Deftir VII, "Makineler Üzerine Fragman" (1857-58). — <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/grundrisse/ch14.htm> - Marx, K. *Kapital*, Cilt I, 15. Bölüm, "Makineler ve Büyük Sanayi" (1867). — <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch15.htm> - Marx, K. *İşçi Anketi* (1880). - Birleşmiş Milletler, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* (1948). — <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish> - Birleşmiş Milletler, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*, md. 15 (1966). - *Orman Şartı* (1217). — https://en.wikipedia.org/wiki/Charter_of_the_Forest

Manifestolar ve programlar - Kleiner, D. *The Telekommunist Manifesto*. Network Notebooks 03, Institute of Network Cultures, 2010. — https://www.networkcultures.org/_uploads/%233notebook_telekommunist.pdf - Kleiner, D. ve Magyar, J. *Peer Production License*. — https://wiki.p2pfoundation.net/Peer_Production_License - Wark, M. *A Hacker Manifesto*.

Harvard University Press, 2004. - Stallman, R. *The GNU Manifesto* (1985). — <https://www.gnu.org/gnu/manifesto.html> - Swartz, A. *Guerilla Open Access Manifesto* (2008). — https://archive.org/stream/GuerillaOpenAccessManifesto/Goamjuly2008_djvu.txt - Srnicek, N. ve Williams, A. *#Accelerate: Manifesto for an Accelerationist Politics* (2013). — <https://criticallegalthinking.com/2013/05/14/accelerate-manifesto-for-an-accelerationist-politics/> - Cunningham, D. "A Marxist Heresy?", *Radical Philosophy*, 2015. — <https://www.radicalphilosophy.com/article/a-marxist-heresy> - Laboria Cuboniks. *Xenofeminism: A Politics for Alienation* (2015). — <https://laboriacuboniks.net/manifesto/xenofeminism-a-politics-for-alienation/> - Haraway, D. "A Manifesto for Cyborgs", *Socialist Review*, 1985. - Barlow, J. P. *A Declaration of the Independence of Cyberspace* (1996). — <https://www.eff.org/cyberspace-independence> - Bastani, A. *Fully Automated Luxury Communism*. Verso, 2019. Eleştiri: Kellokumpu, V., *Society and Space*. — <https://www.societyandspace.org/articles/fully-automated-luxury-communism-a-manifesto-by-aaron-bastani> - Kovel, J. ve Löwy, M. *An Ecosocialist Manifesto* (2001). — <https://www.cnsjournal.org/an-ecosocialist-manifesto/> - McQuillan, D. *Resisting AI: An Anti-fascist Approach to Artificial Intelligence*. Bristol University Press, 2022. - Labour Party (UK). *Digital Democracy Manifesto* (2016). — https://www.jeremyforlabour.com/digital_democracy_manifesto/ - DiEM25. *Technological Sovereignty: Democratising Technology and Innovation*, Green Paper No. 3 (2019). — <https://diem25.org/wp-content/uploads/2019/03/Technological-Sovereignty-Green-Paper-No-3.pdf> - TUC. *Artificial Intelligence (Regulation and Employment Rights) Bill* (2024). — <https://www.tuc.org.uk/research-analysis/reports/artificial-intelligence-regulation-and-employment-rights-bill> - DAIR / Miceli, M. *Data Workers' Inquiry* (2024). — <https://dair-institute.org/projects/data-workers-inquiry/> - AI Now Institute. *Artificial Power: 2025 Landscape Report* (2025). — <https://ainowinstitute.org/publications/research/ai-now-2025-landscape-report> - AFL-CIO. *Workers First Initiative on AI* (2025). — <https://www.axios.com/2025/10/15/ai-chatgpt-jobs-union-guidelines> - Tech Workers Coalition. *workersdecide.tech* (2025). — <https://techworkerscoalition.org/blog/2025/12/12/workersdecide-tech-resources-to-fight-ai-sloppification-at-work/> - Public AI Network. *Public AI: Infrastructure for the Common Good* (2024). — <https://publicai.network/whitepaper/PublicAIwhitepaper.pdf> - Microsoft AI. *A Code of Conduct for Humanist AI* (14 Eylül 2026). — <https://microsoft.ai/code-of-conduct/> - Mürk, O. "AI Pragmatist Manifesto" (15 Eylül 2026). — https://x.com/oleg_murk/status/2099652501645775041

Tarih - Lucas Plan: <https://lucasplan.org.uk/story-of-the-lucas-plan/> ; Cooley, M. *Architect or Bee?* (1980). - Medina, E. *Cybernetic Revolutionaries: Technology and Politics in Allende's Chile*. MIT Press, 2011. - Peters, B. *How Not to Network a Nation: The Uneasy History of the Soviet Internet*. MIT Press, 2016. - Merchant, B. *Blood in the Machine*. Little, Brown, 2023. — <https://time.com/6317437/luddites-ai-blood-in-the-machine-merchant/> - Linebaugh, P. *The Magna Carta Manifesto*. University of California Press, 2008. - Destruction of Stocking Frames, etc. Act 1812. — https://en.wikipedia.org/wiki/Destruction_of_Stocking_Frames,_etc._Act_1812

İşçi mücadeleleri ve hukuk - WGA. "Artificial Intelligence — Know Your Rights" (2023 MBA md. 72). — <https://www.wga.org/contracts/know-your-rights/artificial-intelligence> - SAG-AFTRA. TV/Theatrical AI terms (2023). — https://www.sagaftra.org/sites/default/files/sa_documents/AI%20TVTH.pdf - SAG-AFTRA. 2025 Interactive Media Agreement onayı. — <https://www.sagaftra.org/sag-aftra-members-approve-2025-video-game-agreement> - Perrigo, B. "OpenAI Used Kenyan Workers on Less Than \$2 Per Hour", *TIME*, 18 Ocak 2023. — <https://time.com/6247678/openai-chatgpt-kenya-workers/> - *TIME*, Afrika İçerik Moderatörleri Sendikası, Mayıs 2023. — <https://time.com/6275995/chatgpt-facebook-african-workers-union/> - Kenya davaları özeti (2026). — <https://conflictoflaws.net/2026/jurisdiction-over-meta-inc-in-kenyan-courts-three-ongoing-lawsuits/> - ILO. *Decent Work in the Platform Economy Convention, 2026 (No. 193)*. — <https://www.ilo.org/sites/default/files/2026-06/ILC114-CNP-D4-Final%20text-EN.pdf> ; haber: <https://www.ilo.org/resource/news/ilc/ilc114/international-labour-conference-ends-adoption-first-convention-decent-work> - Asian Labour Review, ILO 193 değerlendirmesi. — <https://labourreview.org/verdict-ilo-convention-platform/> - AB Platform Çalışması Direktifi (2024/2831). — <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/working-conditions-in-platform-work.html> - Bologna Mahkemesi, Deliveroo "Frank" kararı (31 Aralık 2020). — <https://irel.fmb.unimore.it/italy-order-of-the-court-of-bologna-frank-is-a-discriminatory-algorithm/> - Amsterdam Temyiz Mahkemesi, Uber/Ola (4 Nisan 2023); ceza kararı (5 Ekim 2023). — <https://www.workerinfoexchange.org/post/uber-ordered-to-pay-584-000-for-failure-to-comply-with-court-order-in-robo-firing-case> - CNIL, Amazon France Logistique (Aralık 2023). — <https://www.fieldfisher.com/en/insights/lessons-for-global-employers-amazon-france-logistique-fined-%E2%82%AC32-million-for-excessively-intrusive-employee-monitoring> - Microsoft işten çıkarmaları ve Birim 8200 kararı (2025): CNBC — <https://www.cnbc.com/2025/08/28/microsoft-fires-two-employees-over-breaking-into-protests-at-its-presidents-office.html> ; +972 — <https://www.972mag.com/microsoft-cloud-israel-8200-expose/> ; Progressive International — <https://progressive.international/wire/2025-10-15-how-microsoft-workers-helped-halt-a-major-contract-with-the-israeli-military/en/> - National Nurses United, Kaiser yapay zekâ protestosu (2024). — <https://www.nationalnursesunited.org/press/cna-demand-patient-safeguards-against-artificial-intelligence> - *Jacobin*, Samsung işçileri ve yapay zekâ (Mayıs 2026). — <https://jacobin.com/2026/05/samsung-ai-unions-strike-wages> - 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, md. 13. — <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6331.pdf> - ILO 155 sayılı Sözleşme, md. 13.

Ekoloji ve altyapı - IEA. *Energy and AI* (Nisan 2025). — <https://www.iea.org/reports/energy-and-ai/executive-summary> - IEA. Veri merkezi elektrik tüketimi güncellemesi (Nisan 2026). — <https://www.iea.org/news/data-centre-electricity-use-surged-in-2025-even-with-tightening-bottlenecks-driving-a-scramble-for-solutions> - Google ve Microsoft çevre raporları (2025-2026) özetleri: <https://www.esgdive.com/news/googles-emissions-continue-to-climb-due-to-ai-buildout/824373/> ; <https://www.datacenterdynamics.com/en/news/microsoft-emissions-up-23-since-2020-blames-ai-data-centers/> - CSO İrlanda, veri merkezi elektrik verisi (2026). — <https://www.rte.ie/news/business/2026/0707/1582175-cso-data-centre-energy-figures/> - Şili, Cerrillos kararı (2024). — <https://www.datacenterdynamics.com/en/news/chile-partially->

reverses-google-data-center-permit-over-water-use-concerns/ - Uruguay, Google projesi (2024). — <https://www.datacenterdynamics.com/en/news/googles-uruguay-data-center-approved-after-reformulation/> - Tucson, Project Blue (2025). — <https://azluminaria.org/2025/08/06/tucson-city-council-rejects-project-blue-amid-intense-community-pressure/> - İspanya, *Tu nube seca mi río*. — <https://www.greeneuropeanjournal.eu/dry-land-for-thirsty-data/> - TechPolicy.Press, beş veri merkezi vakası. — <https://www.techpolicy.press/learnings-from-five-cases-of-data-center-development-and-defiance/> - Türkiye 1 GW hedefi ve su sorusu: Yeşil Haber — <https://yesilhaber.net/turkiye-1gw-yapay-zeka-veri-merkezi/> ; BMO dergisi — <https://dergi.bmo.org.tr/tekno-politika/veri-merkezleri-yarisi-olagan-olan-ne-olagan-disi-olan-ne>

Yoğunlaşma ve emek verileri - Synergy Research, bulut pazar payı (2025 Ç3). — <https://www.srgresearch.com/articles/cloud-market-share-trends-big-three-together-hold-63-while-oracle-and-the-neoclouds-inch-higher> - Hyperscaler sermaye harcaması 2025-2026. — <https://techblog.comsoc.org/2025/12/22/hyperscaler-capex-600-bn-in-2026-a-36-increase-over-2025-while-global-spending-on-cloud-infrastructure-services-skyrockets/> - CNBC, Nvidia pazar payı (2024). — <https://www.cnbc.com/2024/06/02/nvidia-dominates-the-ai-chip-market-but-theres-rising-competition-.html> - Dünya Bankası. *Working Without Borders* (2023). — <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/09/07/demand-for-online-gig-work-rapidly-rising-in-developing-countries> - Casilli, A. "Does the world really have 435 million online gig workers?", *Le Monde*, 2023. — <https://www.casilli.fr/2023/09/15/does-the-world-really-have-435-million-online-gig-workers-le-monde-sept-15-2023/>

Türkiye - BMO (TMMOB). "Dijital kaos tesadüf değil" (2024). — <https://www.tmmob.org.tr/icerik/bmo-dijital-kaos-tesaduf-degil-toplumdan-yana-bilisim-politikalari-talep-ediyoruz> - Cumhurbaşkanlığı Genelgesi 2026/9, Yapay Zekâ Eylem Planı 2026-2030 (Resmî Gazete, 18 Ağustos 2026).

Bilgi Müsterekleri yayınları (tümü CC BY-SA 4.0, bilgimusterekleri.org) - *Yapay Zekâ Çağında Emek* — *Makine Yeni, Zincir Eski*, sürüm 1.0.5 (2026). - *Bilişim Emekçisinin El Kılavuzu*, sürüm 1.0.3 (2026). - *Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek*, sürüm 1.0.2 (2026). - "Kristalleşmiş Emegin İsyanı" (Karaburun Bilim Kongresi bildirisi, Eylül 2026). - "Tasmayı Kim Tutuyor?" (Eylül 2026). - "Kasırganın Bir Muhasebe Departmanı Var" (Eylül 2026).

EK E — BU METİN NASIL KULLANILIR

Bu metin okunmak için değil, kullanılmak için yazıldı. Beş kullanım biçimi:

1. İmza. Metni bir kişi, bir sendika, bir oda, bir kooperatif, bir topluluk, bir parti olarak imzalayabilirsiniz. İmza, metnin tamamına katılmak anlamına gelmez; On Talep'in ve Bildirge'nin **çerçevesine** katılmak anlamına gelir. Katılmadığınız maddeyi belirtip imzalamak, hiç imzalamamaktan iyidir. İmzalar bilgimusterekleri.org'da açık bir listede tutulur.

2. Toplu sözleşme. On Talep'in V, VI, VII ve IX numaralı maddeleri ile Bildirge'nin 4, 5, 6, 7 ve 9. maddeleri, herhangi bir işyerinde toplu sözleşme masasına madde madde taşınabilir. Bunlar hukuken mümkün ve dünyada emsali olan taleplerdir; WGA, SAG-AFTRA, TUC ve AB Direktifi metinleri emsal olarak kullanılabilir.

3. Görüş yazısı ve kanun teklifi. Meslek odaları, barolar, sendika konfederasyonları ve milletvekilleri, bu metnin Türkiye bölümündeki beş acil talebi doğrudan görüş yazısına ya da kanun teklifine dönüştürebilir. ILO 193'ün onayı ve işkolu barajının kaldırılması, bugün TBMM gündemine girebilecek somut maddelerdir.

4. Eğitim çalışması. Metin dört oturumluk bir okuma grubu için tasarlanmıştır: (1) Önsöz ve Birinci Bölüm — "kim üretiyor, kim sahip"; (2) İkinci Bölüm — On Talep ve Bildirge'nin işyerinize uyarlanması; (3) Üçüncü Bölüm — hangi metinden ne alıyoruz; (4) Dördüncü Bölüm — sizin sektörünüzde, sizin şehrinizde ne yapılabilir. Her oturum, bir soruyla kapanır: *Bu metnin bizim için eksik olan maddesi ne?*

5. Çeviri ve uyarlama. CC BY-SA 4.0 lisansı, metnin çevrilmesine, değiştirilmesine ve yeniden yayımlanmasına izin verir; tek koşul aynı lisansla paylaşmaktır. Her çeviri kendi ülkesinin "Türkiye" bölümünü yazabilir ve kendi acil taleplerini ekleyebilir. Sürüm numarasını değiştirip kaynağı belirtmeniz yeterlidir.

Ve bir kural: Bu metni eleştirmek, kullanmanın bir biçimidir. Eksik bulduğunuz maddeyi yazın. Fazla bulduğunuzu tartışın. Yanlış bulduğunuz rakamı düzeltin. Her düzeltme bir sonraki sürüme girer ve düzeltenin adıyla anılır.

KÜNYE VE LİSANS

Sosyalist Yapay Zekâ Manifestosu — Genel Zekânın İadesi İçin

Hazırlayan ve yayımlayan: **Bilgi Müşterekleri** <https://bilgimusterekleri.org>

Sürüm 1.0.9 · Eylül 2026

Lisans: CC BY-SA 4.0 — Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası.

Kaynak göstermek ve aynı lisansla paylaşmak koşuluyla çoğaltabilir, dağıtabilir, basabilir, çevirebilir, değiştirebilir ve kendi çalışmalarınıza uyarlayabilirsiniz. İzin istemenize gerek yoktur. Ticari kullanım dahil serbesttir; tek koşul, türetilen metnin de aynı özgürlükle dolaşmasıdır.

Bu bir formalite değil, metnin kendi tezinin gereğidir. Genel zekânın çitlenmesine karşı yazılmış bir manifestonun telifle çitlenmesi, en görünür çelişki olurdu. Müşterek dediğimiz şeyi önce kendi ürünümüze uyguluyoruz.

Sürüm notu Bu metin sürekli geliştirilir. Her düzeltme, ekleme ve çeviri yeni bir sürüm numarasıyla yayımlanır; eski sürümler bilgimusterekleri.org'da arşivlenir. Güncel sürüm her zaman sitededir.

1.0.9 (Eylül 2026) — Bildirge kendi başına bir kısım oldu; on beş maddenin her biri 'ne diyor / neden gerekli / dayanak ve emsal / somut karşılığı' başlıklarıyla açıklandı; bir sayfalık pankart hâli eklendi; orijinal Bilgi Müşterekleri logosu kapak, künye ve arka kapağa işlendi. 1.0.8 (Eylül 2026) — Basılı sürüm: 'Başlamadan — Soluk Mavi Nokta' açılışı, *homo commonans* ufuk paragrafı, yeni kapak ve arka kapak, ePub. 1.0.7 (Eylül 2026) — İlk kamuya açık sürüm. Dört bölüm, On Talep, on beş maddelik Bildirge, beş ek. (1.0.0–1.0.6: iç taslaklar.)

Bilgi Herkesindir.

BİLGİ MÜŞTEREKLERİ

BİLGİ HERKESİNDİR

Bilgi Müşterekleri, bilginin — köy meraları ve ortak sular gibi — çitlenmemesi gereken bir ortak varlık olduğunu savunan bağımsız bir yayın ve tartışma alanıdır. Yapay zekâ, bilişim emeği, dijital tekeller, eğitim, barış ve sınıf mücadelesi üzerine dosyalar, kılavuzlar ve genç yoldaşlara yönelik yazılar yayımlar.

Bütün yayınlar CC BY-SA 4.0 lisansı ile dolaşır: *Yapay Zekâ Çağında Emek — Makine Yeni, Zincir Eski; Bilişim Emekçisinin El Kılavuzu; Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek; Etkinlik Düzenleme ve Yoldaşlık; 12 Eylül: Bir Sınıf Darbesinin Tarihi* ve bu manifesto.

Genel zekâ, tanımı gereği toplumsal olarak üretilmiştir; onun özel mülk edinilmesi teknik bir zorunluluk değil, tarihsel bir gasptir. Talebimiz tazminat değil, iadedir.

CC BY-SA 4.0

Bu belgeyi kaynak göstererek ve aynı lisansla paylaşarak çoğaltabilir, basabilir, dağıtabilir, çevirebilir, değiştirebilir ve kendi çalışmanıza uyarlayabilirsiniz. İzin istemenize gerek yoktur; ticari kullanım dahil serbesttir. Genel zekânın çitlenmesine karşı yazılmış bir metnin telifle çitlenmesi en görünür çelişki olurdu — müşterek dediğimiz şeyi önce kendi ürünümüze uyguluyoruz.

Güncel sürüm, imza listesi ve çeviriler:

bilgimustereklere.org · Bu metni eleştirmek, kullanmanın bir biçimidir.